

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

**KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE**

Odraz japonské kultury ve vybraných dílech Josefa
Hlouchy a Barbory M. Eliášové

Bakalářská práce

Obor studia: kulturní antropologie – japonská filologie

Autor: Jana Kotlářová

Vedoucí práce: Mgr. Jakub Havlíček, Ph.D.

Olomouc 2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Odras japonské kultury ve vybraných dílech Josefa Hlouchy a Barbory M. Eliášové* vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne.

Podpis

Chtěla bych poděkovat Mgr. Jakubu Havlíčkovi, Ph.D. za trpělivost, se kterou vedl moji práci.

Mé další díky patří Mgr. Nadě Petrové za technickou pomoc.

Anotace

Jméno a příjmení:	Jana Kotlářová
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	kulturní antropologie – japonská filologie
Obor obhajoby práce:	kulturní antropologie
Vedoucí práce:	Mgr. Jakub Havlíček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Odraz japonské kultury ve vybraných dílech Josefa Hlouchy a Barbory M. Eliášové
Anotace práce:	Záměrem této práce je charakterizovat, jak cestovatelé Josef Hloucha a Barbora Markéta Eliášová přistupují k japonské kultuře ve svých cestopisech z počátku dvacátého století. Práce se zabývá analýzou jednotlivých jevů, kterým cestovatelé věnovali pozornost. Tyto jevy byly zpracovány na základě kvalitativního přístupu. Jako výzkumný design byla zvolena zakotvená teorie, díky které byly generovány výsledné premisy. Každý z cestovatelů pojímal japonskou kulturu jiným způsobem, čímž utvářel odlišný obraz japonské kultury. Práce nastiňuje tato lišící se pojetí a snaží se je ozřejmit. Práce také obsahuje otázky k diskuzi v podobě možného ovlivnění Hlouchy dřívějšími cestovateli či návrhu dalšího výzkumu Hlouchova hlavního tématu – vztahu k japonským ženám. Celkovým výstupem práce je charakterizování jednotlivých tendencí, jak tito dva cestovatelé přistupovali k japonské kultuře.
Klíčová slova:	japonská kultura, kulturní relativismus, etnocentrismus, Barbora Markéta Eliášová, Josef Hloucha, zakotvená teorie, Pierre Loti, orientalismus, Edward Said
Title of Thesis:	Reflection of Japanese Culture in Selected Works by Josef Hloucha and Barbora M. Eliášová

Annotation:	The aim of this thesis is to describe how travellers Josef Hloucha and Barbora Markéta Eliášová approach Japanese culture in their travel journals from the beginning of the twentieth century. The thesis deals with the analysis of individual phenomena, which the travellers paid attention to. These phenomena were elaborated on the basis of a qualitative research. A grounded theory was chosen as the research design, which resulted in the final premises. Each of the travellers had a different point of view on Japanese culture, what caused creating a different image of Japanese culture. The thesis outlines these different concepts and tries to clarify them. The thesis also contains questions to discuss in the form of a possible influence on Hloucha by earlier travellers. There is a suggestion of further possible research on Hloucha's main topic - his relationship with Japanese women. The overall result of the thesis is the characterization of individual trends as these two travellers approached the Japanese culture.
Keywords:	Japanese culture, cultural relativism, ethnocentrism, Barbora Markéta Eliášová, Josef Hloucha, grounded theory, Pierre Loti, orientalism, Edward Said
Názvy příloh vázaných v práci:	
Počet literatury a zdrojů:	35
Rozsah práce:	82 s. (110 782 znaků s mezerami)

Obsah

Úvod.....	9
1 Orientalismus.....	12
1.1 Hloucha a Eliášová na vlně japonismu	16
2 Představení osobností Hlouchy a Eliášové.....	19
2.1 Josef Hloucha	19
2.2 Barbora Markéta Eliášová.....	21
3 Metodologie.....	23
3.1 Výzkumná otázka.....	24
3.2 Výběr výzkumného designu	24
3.2.1 Zakotvená teorie	25
3.3 Vzorkování	27
3.4 Sběr dat a kódování	29
4 Historická situace v Japonsku v době příjezdů Hlouchy a Eliášové.....	31
5 Etnocentrismus a kulturní relativismus.....	34
5.1 Etnocentrismus.....	34
5.2 Kulturní relativismus	34
6 Výsledky analýzy	35
6.1 Kategorie – Josef Hloucha.....	35
6.1.1 Problematika genderu	36
6.1.1.1 Vnímání žen	37
6.1.1.2 Problematika postavení žen ve společnosti.....	38
6.1.2 <i>Hlouchovo idealizované Japonsko</i>	40
6.1.3 Etnocentrismus.....	45
6.1.4 Japonská kuchyně	48
6.2 Kategorie – Barbora Markéta Eliášová	50
6.2.1 Problematika genderu	51
6.2.1.1 Péče o zevnějšek.....	51
6.2.1.2 Problematika postavení žen ve společnosti.....	53
6.2.2 Japonská kuchyně	56
6.2.3 Kulturní relativismus	59

6.2.4 Etnocentrismus	63
7 Shrnující premisy.....	67
8 Srovnání Hlouchy a Eliášové.....	67
8.1 Literární styl.....	68
8.1.1 Hloucha	68
8.1.2 Eliášová	69
8.2 Čas strávený v Japonsku při první cestě.....	70
8.2.1 Hloucha	70
8.2.2 Eliášová	71
9 Mohl být Hloucha ovlivněn Lotim?	73
9.1 Téma vnímání japonské ženy.....	74
10 Diskuze	76
Závěr.....	76
Literatura a zdroje	79

Poznámka

Transkripce a pravopis

V této práci bude používáno pro přepis japonských výrazů standardizované české transkripce, výrazy budou uvedeny v kurzívě. Uvedení v kurzívě neplatí pro japonská jména osob a jména měst a jejich městských částí. Bude zachováno tradiční japonské pořadí jmen osob, tedy první příjmení, poté jméno křestní.

V citacích děl Hlouchy a Eliášové se objevují slova psaná dle dobových pravidel pravopisu (např. *zdrčádko*), či slova odpovídající tehdejší transkripci japonských slov (např. *Kioto* namísto Kjóto).

Citace jednoho spisu z různých zdrojů

Hlouchova kniha *Vzpomínky na Japonsko* (1908) obsahuje kapitolu *Moje „paní Chrysanthema“*, ta byla později z knihy vyňata a publikována jako samostatná kniha pod názvem *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“* (1936). V práci bude citována jak tato kapitola, tak i samostatná kniha.

Úvod

Na následujících stránkách analyzuji pojmání japonské kultury počátku dvacátého století dvěma českým cestovateli – Josefem Hlouchou a Barborou Markétou Eliášovou.

Volba tohoto tématu vykryštovala poté, co jsem původně zamýšlela zpracovat odraz japonské kultury ve všech dimenzích českého prostředí, tj. v umění obecně, v mezinárodních vztazích či jak se vyvíjela japanologie na univerzitách. Do výzkumu měla být zahrnuta i empirická část v podobě interview s vybranými skupinami osob, od nichž jsem chtěla zjistit, jaký mají vztah k japonské kultuře.

Po započetí výzkumu se ukázalo, že česká literatura je bohatá na osobnosti, které se přímo na zobrazení a popis japonské kultury specializovaly. Po hlubším zkoumání děl těchto spisovatel-cestovatelů se jejich spektrum ukázalo natolik široké, že jsem se rozhodla téma výzkumu zúžit a zaměřit se pouze na dvě vybrané osobnosti, výše zmíněného Hlouchu a Eliášovou. Záměrně jsem vybrala jednoho muže a jednu ženu. Hlouchu řadím jako prvního, jelikož navštívil Japonsko o šest let dříve než Eliášová (Hloucha v roce 1906, Eliášová 1912). Kvůli tomu, že jejich odkaz je výrazný a hojný na informace, ponořila jsem se do jejich studia natolik, že výsledná práce je delší, než jsem původně zamýšlela.

Cílem analýzy je charakterizovat, jak tito dva cestovatelé pojmají japonskou kulturu a jak ji prezentují ve svých literárních dílech. Výzkumná otázka zní: *Jakým způsobem přistupují Hloucha a Eliášová k zobrazení japonské kultury a společnosti v kontextu počátku dvacátého století?*

Existuje velmi málo publikací, které by se zabývaly těmito dvěma osobnostmi. Postava Eliášové je téměř neznámá a neexistuje o ní mnoho informací. Proto jsem se musela uchýlit k literatuře populárně – naučné, ze

keré jsem potřebovala zjistit alespoň životopisné údaje. Vesměs se jednalo o encyklopedie a internetové zdroje. Za jediný relevantní zdroj informací považuji sborník, který byl vydán u příležitosti zapsání Eliášové na pamětní desku obce, ve které se narodila. Předpokládala jsem, že tamní archívy mají validní údaje o této rodačce.

Hloucha je znám o trochu více, jelikož jeho sbírky umění jsou uloženy v Náprstkově muzeu, a proto je o něm napsáno více v souvislosti právě s tímto muzeem.

Práci jsem pojala z větší části empiricky. Nicméně jsem na začátek zařadila i teoretické kapitoly. Především jsem považovala za nutné popsat a rozebrat koncept orientalismu dle Edwarda Saida. Orientalistika jako věda, která je vystavěna na pilířích orientalismu, sehrála významnou roli při šíření informací (nejen) o asijských kulturách. V Evropě se na jejím základě začala šířit vlna japonismu, která pravděpodobně ovlivnila i Hlouchu a Eliášovou.

Představuji osobnosti těchto dvou cestovatelů a snažím se zjistit, co je přivedlo k odhodlání vydat se na dlouhou cestu do Japonska. Dále uvádím historickou situaci Japonska, do které přijeli, a na jejímž pozadí se demonstrovaly kulturní jevy, které Hloucha s Eliášovou interpretovali.

S ohledem na povahu zkoumaného materiálu jsem zvolila kvalitativní přístup, na jehož principu jsem prováděla analýzu dokumentů. Jako výzkumný design jsem použila zakotvenou teorii. Díky ní jsem mohla postupně objevovat skryté vzorce, které texty obsahovaly, protože jsem předem netušila, jakou povahou obsahu disponují.

Poté následuje samotná analýza, ve které jmenuji hlavní tendence a témata, kterým Hloucha a Eliášová věnovali pozornost. Snažím se postihnout podstatu jejich pojmání jiné kultury. Analyzuji primární data z knih samotných cestovatelů.

V rámci snahy se dopátrat, co mohlo Hlouchu inspirovat v jeho hlavním tématu, které se vine jeho odkazem, totiž tématu japonských žen, jsem se pokusila letmo nastínit eventualitu, že Hlouchovo nazírání na japonské ženy mohlo být ovlivněno cestovatelem Pierrem Lotim. Ovšem toto zůstává tématem diskuze.

1 Orientalismus

Koncept orientalismu je utvářen již dlouho. Je to vědecká disciplína osmnáctého a devatenáctého století, která zahrnuje zkoumání jazyků, literatury, náboženství, filozofie, historie, umění a práva asijských společností, zejména těch starověkých. Takové studium také inspirovalo širší intelektuální a umělecké kruhy v Evropě a Severní Americe, a také orientalismus může označovat obecný entuziasmus pro asijské či „orientální“ záležitosti. Jako vědecká praxe se orientalismus objevil na konci osmnáctého století ve středu evropských nauk, kdy se studium jazyků, literatury, náboženství, práva a umění společností východní Asie stalo hlavním zaměřením studia vědecké pozornosti a intelektuálního potenciálu.¹

Orientalismus je i koncept, který definoval v knize s názvem *Orientalismus* Edward W. Said.² Tato kniha poprvé vyšla v USA v roce 1978, česky pak v roce 2008. Said je americký literární teoretik palestinského původu.

Bylo by zřejmě vhodné vysvětlit dva pojmy užívané v následujícím textu, aby nedošlo k jejich záměně či slučování. V tomto textu budu používat pojem *orientalistika* pro soubor západního studia aspektů kultury asijských národů. Saidův koncept jeho vlastního pojmání toho, jak Západ vnímal Východ, nazvěme Saidovým vlastním termínem – *orientalismus*. Orientalismem Said nazývá staré myšlenky devatenáctého století, které obsahují pro dnešní dobu již nepřijatelná témata (rasismus aj.) To by tedy nasvědčovalo tomu, že žádá přehodnocení vědeckých přístupů, které ještě dnes s sebou mohou nést stará stigmata. Dá se tedy vycítit, že Said vyžaduje humanistický přístup, respekt a rovnost mezi kulturami, protože jedině tak mohou vznikat vědecky hodnotná díla.

¹ Encyclopædia Britannica. (2014). *Orientalism*. Citováno 24. září 2017. Dostupné z: <https://www.britannica.com/science/Orientalism-cultural-field-of-study>.

² Narozen 1. listopadu 1935 v Jeruzalémě, zemřel 25. září 2003 v New Yorku.

Ve své publikaci se Said snažil postihnout dějiny orientalismu tak, jak se vyvíjely v Evropě, případně v Severní Americe. („V Americe nelze hovořit o hluboce zakořeněné orientalistické tradici, a vnímání Orientu následkem toho mimo jiné neprošlo filologicky motivovaným procesem kultivace, specializace a rekonstrukce tak typickým pro Evropu.“³) Uvádí mnohé citace z děl dobových orientalistů a podrobuje je zkoumání. Mnozí se Saidem souhlasí, mnozí ale mají výhrady, že je až přespříliš zaujat negativním postojem Západu proti oblasti své domoviny. Sám v díle uvádí, že se zaměří především na oblast Blízkého východu a Egypta, jelikož spatřuje hlavní hybatele kolonialismu ve Francii (Egypt) a Velké Británii (Blízký východ a okrajově Indie).⁴

Sám Said uvádí, že výraz orientalismus v obecném slova smyslu užívá k popisu západního přístupu k Orientu; rozumí jím „disciplínu, již byl a dosud je Orient systematicky nahlížen coby předmět studia, výzkumu a praxe. Používá jej však i k vymezení souborů snů, obrazů a výrazů, jež se nabízí“⁵ při vyřčení pohádkového slova Orient. Said říká, že se v knize *Orientalismus* bude zabývat výhradně oblastí islámského Blízkého východu, odůvodňuje to tím, že semitské jazyky do počátku devatenáctého století definovaly výraz „orientální jazyky“.⁶ Také odkazuje k faktu, že v křesťanské tradici je arabština a hebrejšťina důležitá.⁷

Zdá se, že dle Saida je Orient pouze sociálním konstruktem Západu. Přímo uvádí: „Orient není jakýsi přírodní fakt, neexistuje sám o sobě, nikdy by bez Západu nevznikl. Orient je vytvořen lidmi.“⁸ Byl zformován západním člověkem kvůli tomu, že Západ pronikal na Východ a činil si zde nároky. Proto je orientalismus „výsledkem jistých politických aktivit a sil“⁹ a z toho důvodu jej lze považovat za článek zapadající do celku, který je tvořen imperialismem

³ Said, E. (2008). *Orientalismus*. Praha a Litomyšl: Paseka, s. 327.

⁴ Tamtéž, s. 14.

⁵ tamtéž, s. 89.

⁶ Tamtéž, s. 91.

⁷ tamtéž, s. 90.

⁸ Tamtéž, s. 15.

⁹ tamtéž, s. 231.

a kolonialismem.¹⁰ Byl nastolen určitý dobový diskurz, který byl západní společnosti předkládán představiteli koloniálních vlád. Ti podávali zprávy o zkušenostech s životem v koloniích, čímž utvářeli obraz, který přebíraly masy. Tento diskurz nelze z dnešního pohledu odsuzovat, jelikož se jednalo o jedno z vývojových stádií lidského chápání světa. Tehdejší západní vědecká obec běžně pracovala s tématy jako např. břímě bílého muže, etnocentrismu, imperialismu, rasismu či obecně jakékoliv generalizace na základě právě rasismu a etnocentrismu. „*Obyvatel Orientu byl proto především orientálcem a teprve poté člověkem.*“¹¹ Násilně byl orientalisty vměšťován do kategorií, které si sami určili,¹² protože věřili, že podléhá těmto několika reduktivním kategoriím.¹³

Kořeny orientalismu se mohou počítat od renesančního Erpenia, který byl znalcem biblických jazyků – těmi se zabývala většina raných orientalistů. Nicméně byl díky jezuitům zájem i o čínštinu a později i o sanskrt.¹⁴ S tím jak postupovaly vpřed vědecké inovace, navyšoval se i zájem o orientalistiku.¹⁵ Také Napoleonova invaze do Egypta v roce 1798 započala novou éru, která udala směr příštímu vývoji na více než sto let.¹⁶

Podle Saida důležitou roli v konceptu orientalismu devatenáctého i části století dvacátého hraje rasismus. Ten obsahovala četná vědecká díla, především lingvistická a filologická.¹⁷ „*O orientálcích směl hovořit pouze příslušník Západu; také označení a pojmenování barevných bylo výsadou bělocha. Každý výrok pronesený orientalistou nebo bělochem, (...) byl potvrzením nepřekonatelné vzdálenosti mezi bílým a barevným, mezi reprezentantem Západu*

¹⁰ Said, E. (2008). *Orientalismus*. Praha a Litomyšl: Paseka, s. 143.

¹¹ Tamtéž, s. 262.

¹² Tamtéž, s. 265.

¹³ Tamtéž, s. 270.

¹⁴ Tamtéž, s. 65.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž, s. 92.

¹⁷ Tamtéž, s. 117.

a *orientálcem*.“¹⁸ Na základě zkoumání jazyků a kultury byly zjištěny značné odlišnosti západních a orientálních kultur. Kvůli tomu vědecká obec nabyla přesvědčení, že zde musí být i odlišnosti rozumové či tělesné.¹⁹ Tyto a další četné zcestné myšlenky orientalisté šířili coby vědecké poznatky.

Proto není divu, že téměř celá kniha *Orientalismus* vyznívá jako obžaloba Západu. Said píše jen o Egyptě a blízkém Východě, velmi okrajově o Indii. To je nasnadě kvůli jeho palestinskému původu. Nicméně to vyvolává pochybnosti o objektivitě studie. To, že nezahrnul i další země Asie, je přitěžující okolnost - autor je až přespříliš zaujat oblastí svého původu. Jistě by se našli tehdejší vědci a jejich studie, kteří nebyli rasističtí a naopak chovali respekt k jiným kulturám (příkladem je Franz Boas). Zaujatost Saida dokládá i jeho vlastní tvrzení, že sám odsuzuje orientalismus jako zkostnatělou vědu založenou na sto let starých názorech. Tvrdí, že „*orientalistika nedovolí, aby její svatý klid narušily jakékoliv nové myšlenky*.“²⁰

Lze tedy shrnout, že spolu s tím, jak vznikaly kolonie evropských mocností, vyvstávala potřeba znát nová prostředí. Vzhledem k dobovému diskurzu se tak dělo prostřednictvím rasismu a etnocentrismu, což se odráželo i v raných i pozdějších orientalistických pracích. Orientálci byli nahlíženi prizmatem méněcennějších lidských bytostí, studijního materiálu: „*orientalista píše, orientálec je popisován*;²¹“ což implikuje nerovný vztah nadřazené a jí podřazené bytosti.²²

Po přečtení Saidovy knihy je možné pojmout domněnku, že veškerá orientalistická díla jsou jen souhrnem pohrdání jinými kulturami. Na druhou stranu ale k veřejné debatě na téma Orientu přispěli i lidé, kteří jím byli upřímně nadšeni, a kteří se tam také vypravili. Na základě vlastních prožitků poté podali zprávu v podobě cestopisů a různých pojednání. Tím se začala

¹⁸ Said, E. (2008). *Orientalismus*. Praha a Litomyšl: Paseka, s. 258.

¹⁹ Tamtéž, s. 264.

²⁰ Tamtéž, s. 126.

²¹ Tamtéž, s. 347.

²² Tamtéž, s. 348.

formovat jiná podoba povědomí o Orientu. Už Orientalci nebyli jen podřízení „*intrikující Egypťané* či *zrádní Číňané*.“²³ Najednou se začaly vynořovat skutečnosti takové, jaké opravdu byly – totiž že lidé z různých končin planety jsou také hodnotné lidské bytosti, a že není správné si myslet, že některé národy jsou cennější než jiné.

Vedle orientalismu, který stavěl východní národy do podřízené pozice a do značné míry jimi opovrhoval, zde existoval i proud orientalistiky, který byl Asií naopak okouzlen. Jednalo se určitý protipól orientalismu – ve východních kulturách spatřoval něco pohádkového, kouzelného a snového. Tento typ romantické orientalistiky má za následek zejména vlnu japonismu, který se rozšířil především v Evropě. Zde ovlivnil užité umění, malířství i literaturu. Vedlejší efekt romantického orientalistiky je, že bojoval proti rasismu. Avšak přílišná idealizace Východu také nebyla v pořádku.

1.1 Hloucha a Eliášová na vlně japonismu

Orientalistika s sebou přinesla minimálně dva způsoby nahlížení na oblast Orientu – jeden extrém bylo pojetí Orientu jako méněcenné oblasti s méněcennými obyvateli, kteří nutně potřebují pomoc Západu, aby se ze své mizérie vymanili. Tento pohled podporoval rasistické a etnocentrické tendence, které v minulosti orientalistiku ovládaly. Druhý extrém na opačném konci spektra je ten, že se našli lidé, kteří se nechali Orientem okouzliti, byli vtaženi do romantických krajín prosycených vzrušujícími vůněmi dalek.

Zřejmě z cestopisů se o Japonsku dověděli Hloucha i Eliášová. To, že četli cestopisy, se jeví jako jediná možnost, jak si mohli v tehdejší době utvořit představu o Japonsku. Přímo ve svém díle *Moje „paní*

²³ Said, E. (2008). *Orientalismus*. Praha a Litomyšl: Paseka, s. 107.

Chrysanthema“ Hloucha odkazuje na Pierra Lotiho a jeho knihu *Paní Chrysanthema*,²⁴ který si prošel stejnou zkušeností „sňatku“ s Japonkou (podrobněji o sňatku tzv. „pojaponsku“ na s. 74).

Také na jiných místech spisu *Vzpomínky na Japonsko* Hloucha odkazuje k cestovatelům, kteří se pro něj stali inspirací. Například v Kjótu se Hloucha dobývá do starobylého císařského paláce, řka:

„Toužím spatřiti tajemné to sídlo syna bohů, bývalou residenci císařů. Těšil jsem se na ni odevždy, baron Hübner roznítil moji zvědavost, teď jsem v Kiotě a přišel jsem, abych ji ukojil.“²⁵

Zde se přímo odvolává na hraběte Josefa Alexandra von Hübnera, který v roce 1871 podnikl cestu do Japonska a podal o ní zprávu,²⁶ kterou Hloucha evidentně četl. Dále zmiňuje i Zeyera:

„Když jsem se konečně přestěhoval (...) do Tokia (...), našlo dávné mé přání navštívit hrob hrdinů Zeyerova románu ‚Gompači a Komurasaki‘ splnění.“²⁷

Další zmínka patří Lafcadiu Hearnovi, Hloucha o něm píše:

„Nedivím se Lafcadiu Hearnovi, tomuto největšímu japanofilu, chápu ho dnes záplna, vím už proč odvážil se vynést Japonsko a Japonce nad ostatní země a národy světa.“²⁸

Z výše uvedených příkladů je možné usuzovat, že Hloucha byl právě oním typem nadšeného romantického orientalisty. Nechal se strhnout fascinujícími vyprávěními, která v té době musela mít na něj naprosto magický vliv.

²⁴ Loti, P. (1926). *Paní Chrysanthema*. Praha: B. Kraft. Jedná se o první české vydání. (Originál vyšel poprvé ve Francii roku 1887.)

²⁵ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 31.

²⁶ Hübner, J. A. von. (1874). *A ramble round the world, 1871*. London: Macmillan and Co, s. 350-357.

²⁷ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 198.

²⁸ Tamtéž, s. 219.

U Eliášové se lze jen domnívat, co ji přivedlo k náklonnosti k Japonsku, protože přímo nezmiňuje žádné konkrétní důvody. Japonsko se ale jednoznačně stalo zemí, kam ji – dle jejích vlastních slov - *zavály tužby*.²⁹

Možná vyvstává otázka, proč si Hloucha a Eliášová vybrali právě Japonsko, které leží v nejvýchodnější oblasti Asie? Studium orientalistiky se samozřejmě zabývá i tímto územím, byť to tak ze Saidova konceptu nevyplývá. Protože sám Said přiznává, že pokud on hovoří o orientalismu, vyjadřuje se především k aktivitám Francie a Británie, které měly své kolonie spíše v západní Asii a v severní Africe.³⁰ Zároveň ale upozorňuje, že na rozdíl od evropských velmocí, Američané vnímali Orient odlišně – měli na mysli spíše východní Asii – tedy především Čínu, Japonsko, potažmo Indii.³¹ Lze tedy vidět, že neexistuje celosvětově jednotná koncepce toho, co všechno je možné do oblasti Orientu zařadit – jednotlivé země definují tuto oblast odlišně.

To, že se Hloucha a Eliášová nadchli pro Japonsko, zřejmě nemůžeme přičítat tomu, že byli orientováni na severoamerickou orientalistiku. Spíše se dá usuzovat, že se o Japonsko začali zajímat jednak z důvodu rozšíření japonismu, který byl módní vlnou, která se projevovala v užitém umění, literatuře či výtvarném umění, a jednak z důvodů, které jsou osobní povahy. Cestovatel Josef Kořenský je Hlouchův strýc,³² který navštívil Japonsko a také o této návštěvě napsal cestopis,³³ který také mohl Hlouchu ovlivnit.

Zahrnula jsem do práce popis konceptu orientalismu proto, že tematicky souvisí i s Japonskem. To, že se Said po své vlastní úvaze rozhodnul nezahrnout do svého pojetí i východní Asii, je jen jeho vlastní přístup, který logicky zdůvodňuje. Dobový diskurz zjevně ovlivnil Hlouchu i Eliášovou, aby podnikli své cesty právě do Japonska. Jejich nadšení lze

²⁹ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 17.

³⁰ Said, E. (2008). *Orientalismus*. Praha a Litomyšl: Paseka, s. 14.

³¹ Tamtéž, s. 11.

³² Kraemerová, A., & Šejbl, J. (2007). *Japonsko, má láska*. Praha: Národní muzeum, s. 10.

³³ Kořenský, J. (1893). *Cesta kolem světa*. Praha: Ottovo nakladatelství.

proto spíše přičítat konkrétně japonismu, méně pak orientalistice v celém jejím rozsahu.

2 Představení osobností Hlouchy a Eliášové

V této kapitole nastíním životopisná data obou cestovatelů. U Hlouchy je již od jeho středoškolských let zřejmé, kam se jeho životní dráha bude ubírat. V případě Eliášové to tak jasné nebylo, ale jen z toho důvodu, že v běžně dostupných zdrojích není možné dohledat, co konkrétně u ní vzbudilo zájem se vydat do Japonska. Je možné, že veřejně nechtěla sdělovat své osobní pohnutky.

2.1 Josef Hloucha

Osoba Josefa Hlouchy je poměrně výraznou osobností mezi českými cestovateli – spisovateli. Díky tomu, že si od raného mládí psal deníky,³⁴ víme, že se o Japonsku dověděl již ve středoškolských letech od svého strýce Josefa Kořenského, který byl taktéž cestovatelem.³⁵ Od této doby u Hlouchy vzrůstal zájem o Japonsko až do té míry, že se sám učil japonsky a své obzory si rozšiřoval v Náprstkově muzeu.³⁶

Hloucha se narodil roku 1881 v Podkování u Mladé Boleslavi. Vystudoval obchodní akademii a měl po otci převzít pivovar, avšak toto odmítl, jelikož se chtěl věnovat sběratelské činnosti a cestování.³⁷

³⁴ Kraemerová, A., & Šejbl, J. (2007). *Japonsko, má láska*. Praha: Národní muzeum, s. 14.

³⁵ Rozhoň, V. (2005). *Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti*. Praha: Skřivan, s. 45.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Český rozhlas. (2009). *Japonsko: Velká láska spisovatele a cestovatele Joe Hlouchy*. Citováno 11. února 2017. Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/krajane/japonsko-velka-laska-spisovatele-a-cestovatele-joe-hlouchy>.

Ve svých čtyřadvaceti letech vydává svůj literární debut *Sakura ve vichřici*.³⁸ Ačkoliv v té době Japonsko ještě osobně nenavštívil, tento román se dočkal velkého ohlasu nejen z toho důvodu, že se jedná o jímavý příběh dvou mladých lidí, ale také proto, že působí téměř autenticky – jsou zde velmi přesně vylíčeny japonské reálie.³⁹

Hloucha se v té době stále věnuje sběratelské činnosti a dne 14. ledna 1906 odplouvá na svou první cestu do Japonska. Plaví se parníkem z Brém, přes Středozemní moře, Suez, Srí Lanku a Peking do Nagasaki.⁴⁰ V Japonsku mu byl velkou oporou inženýr Karel Jan Hora, který v Japonsku již dlouho žil a oženil se zde. Hloucha v Japonsku strávil asi pět měsíců.⁴¹ Poté se vrací a v roce 1908 vydává spis *Vzpomínky na Japonsko*.⁴² Ani později nezapomněl a své milované Japonsko propagoval v Čechách. V roce 1908 se konala výstava k šedesátému výročí panování Františka Josefa I. a Hloucha na ní nechal postavit japonskou čajovnu *Jokohama*,⁴³ kde se podávalo *sake*,⁴⁴ ale i pivo. Čajovna byla pro velkou popularitu mezi Pražany přesunuta do paláce Lucerna, kde fungovala až do roku 1924.⁴⁵

Na počátku dvacátých let Hloucha vydal další díla jako například *Pavilon hrůzy* (1920), reprint knihy *Moje „Paní Chrysanthema“* (1922) a *Dopisy neznámého* (1923)⁴⁶.

V roce 1926 se opět vydává do Japonska a po návratu pokračuje v jeho propagaci v Čechách – pořádá výstavy (například ve Veletržním paláci

³⁸ Hloucha, J. (1948). *Sakura ve vichřici*. Třebechovice pod Orebem: Ant. Dědourek.

³⁹ Koniřová, M., & Šmeral, J. (2011). *Touto knihou jsem si zamiloval Japonsko*. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově, s. 10-11.

⁴⁰ Kraemerová, A., & Šejbl, J. (2007). *Japonsko, má láska*. Praha: Národní muzeum, s. 17.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Šmějkal, J. V. (1931). *Milenec Nipponu*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, s. 90.

⁴³ Město Jokohama, cca 43 km jižně od Tokia.

⁴⁴ Často zvané jako „rýžové víno“, nápoj vzniklý kvašením rýže, asi 10-15% alkoholu.

⁴⁵ Kraemerová, A., & Šejbl, J. (2007). *Japonsko, má láska*. Praha: Národní muzeum, s. 24.

⁴⁶ Koniřová, M., & Šmeral, J. (2011). *Touto knihou jsem si zamiloval Japonsko*. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově, s. 14-15.

v Praze v roce 1928 či v roce 1934 v SVU Mánes také v Praze.)⁴⁷ Vydává ještě *Pohádky japonských dětí* (1926), *Japonečky* (1931) či *Pohádky slunného východu* (1944).⁴⁸

Po druhé světové válce se již Hloucha do Japonska nevydal, avšak nadále se věnoval svým sbírkám a byl ceněn jako znalec neevropského umění. Spolupracoval s Národní galerií i s Náprstkovým muzeem.⁴⁹

2. 2 Barbora Markéta Eliášová

Eliášová zastává zasloužené místo mezi českými cestovateli nejen proto, že je ojedinělou ženou mezi cestovateli-muži, ale také proto, že její cesty byly dlouhé. Navštívila téměř všechny kontinenty, ale její láskou se stalo Japonsko, kam se opakovaně vracela.

Při studiu materiálů o Eliášové jsem narazila hned na počátku na jeden problém, kdy se zdroje značně lišily v datu narození této cestovatelky. Jeden zdroj uvádí rok 1874,⁵⁰ v jiném zdroji je uveden rok 1884,⁵¹ jindy zase 1885,⁵² a dokonce i rok 1895.⁵³ Toto může ilustrovat fakt, že tato dáma je pro širokou českou společnost zřejmě natolik neznámou, že i správný rok narození není možno běžně přesně dohledat. Nicméně vycházím z publikace samotné obce Jiříkovice, která o Eliášové vydala výroční sborník, jelikož Eliášová je jiříkovickou zasloužilou rodačkou, kterou byla ustanovena zastupitelstvem této obce v roce 2003.⁵⁴

⁴⁷ Český rozhlas. (2009). *Japonsko: Velká láska spisovatele a cestovatele Joe Hlouchy*. Citováno 11. února 2017. Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/krajane/japonsko-velka-laska-spisovatele-a-cestovatele-joe-hlouchy>.

⁴⁸ Kraemerová, A., & Šejbl, J. (2007). *Japonsko, má láska*. Praha: Národní muzeum, s. 74.

⁴⁹ Tamtéž, s. 41.

⁵⁰ Paulík, J. (2003). *Barbora Markéta Eliášová*. Jiříkovice: Muzeum Brněnska, s. 1.

⁵¹ Kuský, J. (1961). *Čeští cestovatelé II*. Praha: Orbis, s. 346.

⁵² Rozhoň, V. (2005). *Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml, s. 284.

⁵³ Martínek, M., & Martínek, J. (2006). *Čeští cestovatelé a mořeplavci*. Praha: Albatros, s. 70.

⁵⁴ Paulík, J. (2003). *Barbora Markéta Eliášová*. Jiříkovice: Muzeum Brněnska, s. 1.

Narodila se tedy roku 1874 v Jiříkovicích u Brna a již v raném dětství osiřela. Zamilovala si knihy a byla na doporučení vesnického učitele⁵⁵ odeslána k bezdětné rodině do Brna. Posléze se stala služebnou u německé herečky, která se později i s Barborou přesunula do Vídně, kde Barbora navštěvovala kurzy angličtiny a francouzštiny.⁵⁶ Díky své inteligenci a talentu na jazyky poté studovala na pražské soukromé jazykové škole. Po studiu vyučovala na pražských dívčích školách.⁵⁷ Znalost cizích řečí se Eliášové v zahraničí velmi vyplatila.

V této práci se věnuji Japonsku, a proto bych se chtěla zabývat právě cestami do Japonska, kterých Eliášová podnikla celkem čtyři (1912, 1920, 1923 a 1929).⁵⁸ Vedle toho Eliášová navštívila téměř všechny kontinenty, ale de facto se jednalo o přestupní destinace na cestě z a do Japonska.

Dostupné zdroje neuvádějí, jestli se Eliášová již dříve zajímala intenzivně o Japonsko. Jediné, co může nějak osvětlit, proč Eliášová odjela do Japonska, jsou osobní vazby.⁵⁹ Jak sama píše, do Japonska ji *zavály její tužby*⁶⁰ - jaké tužby a jak vznikly, to se lze jen domnívat.

Roku 1912 si Eliášová vzala roční neplacenou dovolenou a odjela do Japonska.⁶¹ Zde se věnovala zejména studiu japonské kultury⁶² a snažila se navázat přátelské vztahy s místními obyvateli. Podnikla cesty po celém světě, je ale zajímavé, že první její velká pouť, kterou kdy uskutečnila, byla přímá cesta do Japonska. Těžko odhadnout, jestli fakt, že to byla její první cesta, se jí natolik vryla do srdce, že se Japonsko stalo její celoživotní láskou, anebo

⁵⁵ Paulík, J. (2003). *Barbora Markéta Eliášová*. Jiříkovice: Muzeum Brněnska, s. 1.

⁵⁶ Český rozhlas. *Barbora Markéta Eliášová - první česká cestovatelka*. Citováno 3. února 2017. Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/static/barbora-eliasova>.

⁵⁷ Paulík, J. (2003). *Barbora Markéta Eliášová*. Jiříkovice: Muzeum Brněnska., s. 2.

⁵⁸ Kinský, J. (1961). *Čeští cestovatelé II*. Praha: Orbis, s. 346-348.

⁵⁹ Eliášová měla doporučení od anglické manželky profesora Mourka na rodinu Lawrencových, která žila v Tokiu. (Eliášová, B. M. (1915). *Rok mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 20.)

⁶⁰ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 17.

⁶¹ Kinský, J. (1961). *Čeští cestovatelé II*. Praha: Orbis, s. 346.

⁶² Eliášová, B. M. (1925). *Dcery Nipponu*. Praha: B. Kočí, s. 25.

jela hned napoprvé do Japonska právě proto, že si jej zamilovala již v Čechách.

Ze zážitků z cest vydávala knihy, ve kterých píše o svých zkušenostech s životem v Japonsku. Hned na první cestě se naučila japonsky,⁶³ a tak pro ni získávání informací bylo jednodušší. Tento fakt se velmi pozitivně projevil na její literární činnosti, protože českému čtenáři podávala o Japonsku obraz podrobný a znalý tamních kulturních a sociálních poměrů.

Další knihy, které se zabývají japonskou tematikou, jsou například publikace krátkých historických příběhů *Z vlasti samurajů*⁶⁴ (1922), *Japonské pohádky*⁶⁵ (1922), *Dcery Nipponu*⁶⁶ (1928) či román pro dívky *Hanako*⁶⁷ (1944) aj.

3 Metodologie

S ohledem na to, že se jedná o pokus zachytit způsob pojmání, jakým tehdejší Japonsko prezentovali českým čtenářům Hloucha a Eliášová, je nejvhodnější zvolit kvalitativní přístup. Jde především o popis toho, jak k japonské kultuře přistupovali tito dva lidé, kteří se tam vypravili na začátku dvacátého století.

Proto byl kvalitativní přístup jako jediná a jasná volba.

⁶³ Paulík, J. (2003). *Barbora Markéta Eliášová*. Jiříkovice: Muzeum Brněnska, s. 2.

⁶⁴ Eliášová, B. M. (1922). *Z vlasti samurajů*. Praha: Šimek.

⁶⁵ Eliášová, B. M. (1922). *Japonské pohádky*. Praha: Barbora Markéta Eliášová.

⁶⁶ Eliášová, B. M. (1925). *Dcery Nipponu*. Praha: B. Kočí.

Znaky 日本 se mohou číst jako *Nihon* i jako *Nippon* – varianta *Nippon* je starší, avšak i dnes se užívá v ustálených výrazech. *Nihon* i *Nippon* znamenají *Japonsko* (doslova „tam, kde má Slunce svůj původ“, odtud Země vycházejícího slunce).

⁶⁷ Eliášová, B. M. (1944) *Hanako: román moderní japonské dívky*. Praha: Rebcovo nakladatelství.

3.1 Výzkumná otázka

Cíl výzkumu byl zjistit, jak tito dva cestovatelé reagují na tehdejší skutečné Japonsko, jaký mají k němu postoj, a jak o něm budou referovat čtenářům především prostřednictvím cestopisů ze svých raných cest.

Hlavní výzkumná otázka tedy je:

Jakým způsobem přistupují Hloucha a Eliášová k zobrazení japonské kultury a společnosti v kontextu počátku dvacátého století?

3.2 Výběr výzkumného designu

Ještě před počátečními přípravami na samotný výzkum nebylo zcela jasné, jaký design bude nevhodnější. Bylo zřejmé, že se bude jednat o analýzu dokumentů, ale nebylo ještě pevně rozhodnuto, jaký design bude použit. Zprvu se zdálo, že výzkum bude probíhat tematickou analýzou, protože bylo nasnadě, že ve výzkumu půjde o popis jednotlivých kulturních jevů či přístupů k nim – tedy témat. Nicméně problém nastal v tom, že nebylo jasné, o jaká témata se konkrétně bude jednat. Bylo tedy nutné tato témata určit. Vzhledem k tomu, že obsah knih obou cestovatelů mi nebyl v té době přesně znám, musela jsem se pustit do jejich čtení, abych ona témata identifikovala. A zde došlo k obratu: není možno provést tematickou analýzu, pakliže neznám dopředu daná témata, na kterých bude probíhat.⁶⁸ Muselo se tedy přistoupit ke změně výzkumného designu. Když již bylo známo, že témata musím objevit až v průběhu čtení textů, a nadto jsem sama

⁶⁸ Merten, K. (1983). *Typologie metod obsahové analýzy*. In K. Merten, *Inhaltsanalyse*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. Český překlad Pálka, P. Citováno 4. listopadu 2017. Dostupné z: web.ff.cuni.cz/~rada/taoa/~RTFverze/METOBSAN.rtf.

vůbec netušila, co za témata to bude, přímo se nabízel design zakotvené teorie.

Jak již bylo řečeno výše, tematická analýza byla zamítnuta a jako náhrada byla vybrána zakotvená teorie.

Zakotvená teorie se jevila jako jediná možnost. Například případová studie byla vyhodnocena jako nevyhovující. V případě analyzování starých cestopisů je využití případové studie nesmysl, protože se jedná o empirický design, který zkoumá určitý sociální jev a tento výzkum se provádí v reálném prostředí výskytu jevu.⁶⁹

Jako výzkumný design byla tedy zvolena zakotvená teorie.

3.2.1 Zakotvená teorie

Tuto teorii (spíše je vhodnější uvažovat o *způsobu*, jak se teorie dopátrat⁷⁰) v šedesátých letech dvacátého století vyvinuli dva sociologové: Anselm Strauss a Barney Glazer. Detailně vše o tomto výzkumném designu popsali ve své společné knize *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*,⁷¹ která poprvé vyšla roku 1967 v USA. Strauss a Glazer ale později skončili svoji spolupráci v oblasti rozvíjení zakotvené teorie, protože se jejich názory začaly rozcházet. Takže každý z nich začal vyvíjet vlastní pojetí metody.⁷² Strauss poté v roce 1990 napsal společně s Juliet Corbinovou knihu *Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques*.⁷³ Česky vyšla v roce 1999 v překladu Stanislava Ježka.

V této práci budu vycházet z přístupu Strausse a Corbinové.

⁶⁹ Švaříček, R., & Šedová, K. a kol. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, s. 97-98.

⁷⁰ Tamtéž, s. 84.

⁷¹ Glazer, B., & Strauss, A. (1967). *The discovery of grounded theory: strategies of qualitative research*. Chicago: Aldine.

⁷² Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, s. 243.

⁷³ Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research - grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park: Sage.

Princip zakotvená teorie spočívá v generování teorie přímo ze zkoumaného jevu. O tomto jevu jsou systematicky shromažďovány údaje, které se poté podrobí analýze. Vždy se začíná zkoumat určitá oblast a nechá se, aby samo vyšlo na povrch, co je důležité.⁷⁴ Ke zkoumané oblasti musí výzkumník přistupovat se zcela otevřenou a nezaujatou myslí, aby byl schopen objektivně poznat, co je významné.⁷⁵

Jednotlivé fáze zakotvené teorie jsou sběr dat, kódování a generování teorie.

Jako první věc se přirozeně musíme definovat, jakou oblast chce výzkumník zkoumat. Poté si na základě toho, co jej na této oblasti zajímá, stanoví výzkumnou otázku. Začíná sběr dat, která se kódují. K datům se píše průběžně poznámky. Tyto tři úkony se mohou prolínat, nemusejí následovat ve striktním pořadí, vše je dynamické a spontánní, jak cituje Švaříček Strausse z roku 1987.⁷⁶ Když další sběr dat nepřináší nové poznatky, tato fáze se ukončuje, jelikož již zřejmě došlo k saturaci.⁷⁷

Dále nastávají tři fáze kódování: otevřené, axiální a selektivní. První dva druhy kódování se mohou střídát.⁷⁸ Otevřené kódování sestává z konceptualizace a kategorizace pojmů, které jsou již shromážděny na základě studia údajů.⁷⁹ Zpravidla následuje axiální kódování, což je krok, ve kterém se nově uspořádají již existující kategorie na základě toho, jaké mají mezi sebou vazby.⁸⁰ Procesem selektivního kódování se vybere centrální kategorii, ke které jsou vztahovány ostatní kategorie.⁸¹ Tato centrální

⁷⁴ Strauss, A., & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu – postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, s. 14.

⁷⁵ Švaříček, R., & Šedová, K. a kol. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, s. 85.

⁷⁶ Tamtéž, s. 87-88.

⁷⁷ Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, s. 251.

⁷⁸ Strauss, A., & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu – postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, s. 71.

⁷⁹ Tamtéž, s. 43.

⁸⁰ Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, s. 229.

⁸¹ Strauss, A., & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu – postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, s. 86.

kategorie je kategorií, která prostupuje všemi kategoriemi na nižší úrovni, a k níž tyto kategorie mají vztah. Na základě centrální kategorie se generuje samotná teorie.

Nutno poznamenat, že design zakotvené teorie je dynamický proces, který je možné uzpůsobit dle nutných potřeb výzkumníka.⁸²

3.3 Vzorkování

Jako první krok jsem seznámila se všemi knihami, které napsali Hloucha a Eliášová. Poté jsem se pokusila vyhledat literaturu odbornou. Vzhledem k tomu, že je osobnost Hlouchy a tím spíše osobnost Eliášové značně neznámá, musela jsem pátrat i v publikacích populárně – naučných.

Hloucha je povědomý spíše odborníkům, Eliášová je známá ještě mnohem méně. Proto existuje jen málo odborných studií,⁸³ které by o těchto dvou osobnostech pojednávaly. O Hlouchovi je toho publikováno mnohem více než o Eliášové, protože vlastnil cenné sbírky, které jsou uloženy v Náprstkově muzeu, které patří pod Národní muzeum. Z tohoto důvodu se o Hlouchovi zmiňují různé publikace vydané nakladatelstvím přímo tohoto muzea.⁸⁴

Při následné selekci knih jsem se řídila mým hlavním výzkumným cílem.

Shromáždila jsem tedy dostupné knihy obou cestovatelů. Vyloučila jsem knihy, které měly jasně beletristický styl, tj. žaponerie a romány aj. Poté jsem vybrala knihy, u kterých by bylo možné uvažovat a jejich potencionální

⁸² Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, s. 226.

⁸³ Jedna z mála podrobných studií věnovaných jen Hlouchovi je: Kraemerová, A., & Šejbl, J. (2007). *Japonsko, má láska*. Praha: Národní muzeum. (Jedná se o knihu vydanou nakladatelstvím Národního muzea, pod které patří i Náprstkovo muzeum, ve kterém jsou uloženy Hlouchovy sbírky. To bylo možná hlavním podnětem k napsání knihy.)

⁸⁴ Například: Boháčková, L. (1981). *Asijské kultury ve sbírkách Náprstkova muzea*. Praha: Národní muzeum.

relevantnosti pro analýzu. U Hlouchy se konkrétně předběžně jednalo o knihy: *Vzpomínky na Japonsko* (1908), která obsahuje i kapitolu *Tama-san*, která později vyšla jako samostatná publikace, *Pohádky japonských dětí* (1926), *Prodavačky úsměvů* (1929) a *Japonečky* (1931). U Hlouchy bylo obtížné učinit tento výběr, protože jeho literární styl je značně poetický a nelze jasně rozlišit fikci od skutečně prožitých zážitků. Tudíž nebylo snadné určit, co ještě spadá pod žaponerii, a co již ne, protože přídech snového Japonska a jeho pohádkových příběhů nesou téměř všechny Hlouchovy knihy.

Z knih Eliášové jsem předběžně vybrala tyto knihy: *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule* (1915), *Dcery Nipponu* (1925), *V Japonsku v dobách dobrých i zlých* (1925) a *Pod Karlem Perglerem* (1929).

Z těchto knih byly následně při dalším užším výběru k analýze zvoleny níže uvedené publikace. Vybrala jsem od každého cestovatele knihu, která měla dokumentovat jeho první cestu. To proto, že se domnívám, že jsou to jediné publikace, které obsahují popis možného průběhu pobytu. Další knihy sice také obsahují informace z následných dalších cest, ale již ne tak v uceleném kontextu. Navíc mne zajímalo, jak budou cestovatelé reagovat na jinou kulturu při úplně prvním setkání s ní. Ale protože jsem chtěla vědět, jak japonskou kulturu popisovali v odstupu několika let od první cesty, zahrnula jsme do analýzy i po jedné publikaci z cest pozdějších. Jsou to tedy tyto knihy:

Hloucha:

- *Vzpomínky na Japonsko* (První kniha o první cestě do Japonska, dá se předpokládat, že obsahuje určitý poměr skutečných zážitků. Obzvlášť cenná je kapitola *Tama-san*.)
- *Japonečky* (Obsahuje vyprávění o třech příhodách, které Hloucha zažil při setkání s japonskými ženami.)

Eliášová:

- *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule* (První cestopis z první cesty. Obsahuje zhusta popisy dobových zvyklostí.)
- *Dcery Nipponu* (Je to kniha popisující vývoj postavení japonských žen ve společnosti. Zahrnuje i tehdejší aktuální situaci.)

Vybrala jsem k analýze jen tyto čtyři tituly. Ostatní jsem vyřadila kvůli tomu, že obsahovaly data nevhodící se do výzkumu (pohádky), anebo svými daty nekorespondovaly s hlavním výzkumným záměrem - obsahovaly např. v případě Eliášové popis vedení československého konzulátu v Tokiu (*Pod Karlem Perglerem*), či se tématem oddalovaly od výzkumné otázky (svědectví o živelní katastrofě – zemětřesení v oblasti Kantó, kterému byla Eliášová svědkem v roce 1923 – *V Japonsku v dobách dobrých i zlých*).

Z Hlouchových děl jsem vyloučila knihu *Prodavačky úsměvů*, jelikož popisují fenomén *gejš* a exkluzivních kurtizán. Tuto knihu jsem po dlouhém rozmyšlení také vyřadila z toho důvodu, neb se sice jedná o tradiční japonský jev, ale tak specifický, že jej do každodenního života japonského člověka nelze zařadit.

3.4 Sběr dat a kódování

Jak vyplývá z výše uvedeného, sběr dat probíhal formou analýzy dokumentů.

Postupně jsem pozorně studovala jednu knihu po druhé, a hned od začátku jsem si značila ty části textu, kde se oba autoři věnují popisu dobového sociokulturního kontextu. Současně jsem tyto části průběžně opatřovala poznámkami. Postupně vznikaly různé kategorie, které se

rozmůstaly dle četnosti výskytu v textu. Pro jistotu jsem se ke knihám po přečtení vrátila a pročetla je znovu, abych si ověřila správnost prvního kódování, popřípadě abych v textech našla nové rozměry, které jsem v nich při prvním čtení nenalezla.

Druhá fáze kódování sestávala ze seskupení různých spřízněných skupin kategorií. Například subkategorie *péče o vlasy* (Eliášová) byla zařazena pod kategorii *péče o zevnějšek*, která spadala do zastřešující kategorie *problematika genderu*. Dále jsem například kategorii *ženy vnímané jako roztomilé panenky* (Hloucha) podřadila ke kategorii *vztah k ženám*. Tímto způsobem jsem co nejvíce kategorií přiřazovala ke kategoriím obecnějším. Vzniklo tak několik kategorií, jichž nebylo mnoho, ale bylo jich příliš na to, aby mohly být všechny v této práci detailně popsány. Proto jsem se musela uchýlit k tomu, že jsem výčet kategorií výrazně zredukovala na pouhých šest, tj. kategorie *problematika genderu*,⁸⁵ *japonská kuchyně*, *Hlouchovo idealizované Japonsko*, *kulturní relativismus* (Eliášová), *etnocentrismus* (Eliášová) a *etnocentrismus* (Hloucha). První dvě kategorie jsou společné pro oba cestovatele, ostatní jsou každého zvlášť.

Nicméně předtím než byl počet kategorie takto nuceně snížen, došlo ke třetí fázi kódování, kdy byla u každého z autorů určena centrální kategorie a kategorie pomocná. Tím byl ukončen proces kódování a mohlo se přistoupit k formulování premis, které jasně vyplývaly z centrálních kategorií.

Proto níže předkládám analýzu pouze oněch šesti kategorií, což mne sice mrzí, ale domnívám se, že tyto kategorie principiálně reprezentují

⁸⁵ Obsah této kategorie se mírně liší u jednotlivých cestovatelů; zahrnuje rozdělení na dvě složky: *Péče o zevnějšek a Problematika postavení žen ve společnosti* (Eliášová) a *Vnímání žen a Problematika postavení žen ve společnosti* (Hloucha). Jednu složku tedy mají společnou, avšak druhá se liší. Oba reflektovali sociální postavení žen, ale již odlišně pojali jejich zobrazení. Eliášová zůstává u svého realistického popisu, Hloucha je ovlivněn city a vyjevuje čtenáři své subjektivní názory na japonské ženy.

pohled na cizí kulturu tak, jak jej tehdy měl každý z cestovatelů. A právě tento princip je stěžejní pro vyslovení shrnujících premis.

4 Historická situace v Japonsku v době příjezdů Hlouchy a Eliášové

V době prvního příjezdu Hlouchy (1906) a Eliášové (1912), bylo Japonsko v procesu přeměny od zaostalé, na feudálních principech postavené zemědělské země, k modernímu státu. Zdá se, že si tito dva čeští cestovatelé vybrali vhodnou dobu k návštěvě. Byli takřkajíc svědky zrodu nové společnosti. Již se neseťkali se všemi jevy doby minulé, naopak se ocitli v důležitých okamžicích renesance japonského národa. Zdá se, že každý z těchto dvou lidí jinak akceptoval to, do jaké historické a společenské situace přijel.

Aby bylo možné si udělat hrubou představu o tehdejší Japonsku na počátku dvacátého století, nastíním důležité události, které se odehrály v japonských dějinách, a které se ukázaly jako rozhodující pro budoucí vývoj.

Považuji za důležité zajít hlouběji do minulosti, protože již tam se začalo utvářet pozadí pro budoucí dějinný sled.

Když v roce 1600 zvítězil Tokugawa Iejasu v bitvě u Sekigahary⁸⁶ a stal se tak prvním *šógunem* z linie Tokugawů, začala tím nová etapa japonských dějin. Po téměř sto letech neustálých válek mezi jednotlivými knížectvími v tzv. *sengoku džidai*,⁸⁷ bylo Tokugawovo vítězství vítaným nastolením míru. Bohužel sice nastal smír mezi knížectvími a započala doba kulturního rozkvětu, na druhou stranu ale začala éra izolace od okolního světa.⁸⁸ To byla

⁸⁶ Vasiljevová, Z. (1986). *Dějiny Japonska*. Praha: Svoboda, s. 232.

⁸⁷ Reischauer, E. O., & Craig, A. M. (2012). *Dějiny Japonska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 62.

⁸⁸ Švarcová, Z. (2005). *Japonská literatura 712 – 1868*. Praha: Karolinum, s. 126.

reakce nejen na pronikající křesťanské misie.⁸⁹ Tokugawský *šógunát* spatřoval v zahraničních vlivech potencionální ohrožení právě dosaženého míru.⁹⁰ Tzv. *období Tokugawa*, pojmenované po rodu, který držel faktickou moc nad Japonskem, trvalo až do roku 1868, kdy proběhla *Restaurace Meidži*⁹¹ – tedy znovunavrácení vlády císaři, jehož moc si po staletí nárokovali *šógunové*.

Císař Meidži se zavázal pozvednout Japonsko a vyrovnat tak téměř 250 let izolace, která způsobila technickou zaostalost země.⁹² Začaly být vysílány vědecké skupiny i skupiny studentů do Evropy a USA, aby mohly být dovezeny nové technologie a aby byli vyškoleni japonští odborníci. Také ze zahraničí přicházeli experti, aby mohli být nápomocni při rozvoji nového Japonska.⁹³

Dalšími důležitými momenty byly i války. První čínsko-japonská válka proběhla mezi lety 1894 – 1895,⁹⁴ o deset let později následovala válka rusko-japonská (1904 – 1905).⁹⁵ Z obou těchto konfliktů vyšlo Japonsko vítězně, což umožnilo vývoj zárodku militaristického nadšení,⁹⁶ které v pozdějších dekádách gradoval v běsnění za druhé světové války.

Jak lze vyčíst z výše uvedeného, oba cestovatelé přijeli do doby nadšení – nadšení ze slibně se rozvíjející modernizace i z vítězství nad silnějšími rivaly. Modernizace probíhala v obrovské rychlosti a rozsahu, ale lidské myšlení nelze změnit tak rychle. Takže navenek se Japonsko stávalo více a více moderní zemí, avšak jeho obyvatelé se měnili o poznání pomaleji. Hloucha i Eliášová zaznamenávají tyto změny ve společnosti a reagují na ně.

⁸⁹ Vasiljevová, Z. (1986). *Dějiny Japonska*. Praha: Svoboda, s. 242.

⁹⁰ Reischauer, E. O., & Craig, A. M. (2012). *Dějiny Japonska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 90.

⁹¹ Jansen, M. B. (Ed.). (1989). *The Cambridge history of Japan* (Vol. 5). New York, N.Y.: Cambridge University Press, s. 19.

⁹² Reischauer, E. O., & Craig, A. M. (2012). *Dějiny Japonska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 137.

⁹³ Tamtéž, s. 163.

⁹⁴ Jansen, M. B. (Ed.). (1989). *The Cambridge history of Japan* (Vol. 5). New York, N.Y.: Cambridge University Press, s. 762.

⁹⁵ Jansen, M. B. (2000). *The making od modern Japan*. Cambridge; London: Belknap Press of Harvard University Press, s. 439-440.

⁹⁶ Jansen, M. B. (Ed.). (1989). *The Cambridge history of Japan* (Vol. 5). New York, N.Y.: Cambridge University Press, s. 766.

Eliášová si všímá například toho, že v nově zavedených japonských tramvajích si většina Japonců nesedá na polstrovaná sedadla tak, jak je zvykem v Evropě, nýbrž klasickým japonským sedem na patách:

„Chvíli to vydrží po evropsku, ale brzo toho mají dosti. Vyklouznou z dřeváků, nohy vytáhnou na sedadlo a usednou na ně. Takto to dělají všichni, muži i ženy.“⁹⁷

Hloucha při návštěvě válečné loděnice v Jokosuce označuje důstojníky za „skromné uniformované lidičky“,⁹⁸ kteří ukázněně oslavovali padlé vojáky z rusko-japonské války. Na druhou stranu si byl Hloucha vědom povahy tehdejší japonské politiky. Označil ji jako „výbojnou, chtivou, nenasytanou a příliš uchvacující.“⁹⁹

Na jiném místě zase reflektuje změny, které se udály v ženském účesu:

„(...) zavrhl starý krásný způsob účesu a upravovala svůj vlas v jakous nechtutnou moderní smíšeninu (...).“¹⁰⁰

Při své druhé cestě v roce 1920 i Eliášová vidí další změny v úpravě ženských účesů:

„Moderně vychované ženy stávají se nevěrny starým slohovým účesům. Nové poměry vynutily si tuto změnu: musí se ráno do školy, do úřadu – nelze čekati na ‚kami san‘¹⁰¹.“¹⁰²

Tehdejší historická situace byla prolínáním starého a nového. Každý z cestovatelů různě zachytil tento stav ve svých textech. Je možné z výše uvedených citací vyčíst, jak se s přerodem japonské společnosti vyrovnávají. Například oba popisují jev, kdy japonské ženy začaly měnit tradiční účesy za moderní. Je zřejmé, že každý z nich toto přijímá odlišně.

⁹⁷ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 18.

⁹⁸ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 157.

⁹⁹ Tamtéž, s. 189.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 125.

¹⁰¹ *Kami* (髪) znamená vlasy, - *san* (さん) pan, paní, slečna. V tomto případě tedy paní, která ženu učeše.

¹⁰² Eliášová, B. M. (1925). *Dcery Nipponu*. Praha: B. Kočí, s. 42.

5 Etnocentrismus a kulturní relativismus

V dílech Hlouchy a Eliášové se objevují kategorie, které jsou pro výzkum stěžejní. Jedná se o koncepcce etnocentrismu a kulturního relativismu. Zde se pokusím obě ve zkratce shrnout.

5.1 Etnocentrismus

Takové vnímání odlišné kultury zapříčiňuje, že ji stavíme do kontrastu s kulturou vlastní. Hodnotíme ji dle vlastních parametrů, a proto se kultury jiných národů musí nutně jevit jako méněcenné, či v lepším případě *divné*. Toto může způsobovat překážky v porozumění.¹⁰³

5.2 Kulturní relativismus

Tato koncepcce se vyvinula v průběhu první poloviny dvacátého století. Jedním z prvních, kdo se vyslovil o tomto pojetí v antropologii, byl Franz Boas.

Jde o princip přijetí prvků jiné kultury, aniž bychom je nějak hodnotili. Je to snaha pochopit cizí kulturu pomocí jejích vlastních pojmů a významů.¹⁰⁴

Etnocentrismus a kulturní relativismus představují odlišné koncepcce nahlížení na jinou kulturu. Tyto jsou stěžejní a definují způsob, jak daná osoba reflektuje odlišnou kulturu. Jak uvádím níže, Hloucha a Eliášová zastávají rozdílné pohledy na pojmání japonské kultury, což definuje jejich vztah k ní.

¹⁰³ Eriksen, T. H. (2008). *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, s. 17.

¹⁰⁴ Soukup, M. (2017). *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum, s. 29.

6 Výsledky analýzy

Po prostudování děl a následném zpracování dat z nich dle principů zakotvené teorie, jsem dospěla ke kategoriím, které zde rozebírám. Jak bylo řečeno výše, musela jsem přistoupit k redukci kategorií z kapacitních důvodů.

Níže analyzované kategorie jsou: *problematika genderu, japonská kuchyně a etnocentrismus*, tedy kategorie společné Hlouchovi i Eliášové, dále pak kategorie *Hlouchovo idealizované Japonsko* a *kulturní relativismus* u Eliášové.

Z těchto kategorií byly zvoleny centrální kategorie *Hlouchovo idealizované Japonsko* a pomocná kategorie *etnocentrismus* v případě Hlouchy. U Eliášové je stanovena centrální kategorií kategorie *kulturní relativismus*, pomocná nese název *etnocentrismus*.

Na základě stanovení kategorií centrálních a pomocných byly vygenerovány shrnující premisy, které předkládám na konci této kapitoly.

6.1 Kategorie – Josef Hloucha

Při pokusu o popis, jaký obraz o Japonsku Hloucha ve své době podával, vycházím z děl napsaných samotným Hlouchou, k nimž přistupuji jako k primárnímu zdroji dat. Konkrétně se jedná o dvě knihy: *Vzpomínky na Japonsko* (1908), kterou Hloucha napsal jako reflexi své první cesty do Japonska a *Japonečky* (1931).

Jsou psány pro Hlouchu typickým stylem. Jedná se spíše o díla beletristická, nelze je posuzovat jako cestopisy či odborné publikace pojednávající o japonské kultuře. Hloucha v nich ale využívá svých zkušeností, které získal na cestách po Japonsku a odráží se v nich i vztahy

s Japonci, kteří se stali jeho přáteli. Nelze přesně oddělit fikci od skutečně prožitých událostí.¹⁰⁵ Nicméně je možno se domnívat, že japonské dobové kulturní danosti Hloucha popisuje tak, jak je zažil, tj. tak, jak v době jeho návštěv se projevovaly v japonské společnosti. Obě dvě knihy mají téměř totožnou konstrukci, tj. jsou rozděleny do kratších úseků, kdy každý popisuje jednu příhodu. Čtenář jistě hned pozná, že Hloucha v nich uplatňuje své literární sklony pro poetičnost, kterou si zjevně asocioval s „*Japonskem – zemí pohádek*“.¹⁰⁶ V žádném případě se nelze domnívat, že se jedná zcela a výlučně jen o jeho skutečné osobní zkušenosti. I když se jedná o díla beletristická, lze z nich vyčíst i některé dobové zvyklosti a kulturní jevy, které byly aktuální v Japonsku na začátku dvacátého století. Jde si tedy udělat orientační představu o tom, jak žila japonská společnost, jaké byly denní zvyky, jak se lidé chovali atd.

Důležité je zmínit, že pro Hlouchu je primární příběh, vysvětlování a popisování kulturních jevů je sekundární.

6.1.1 Problematika genderu

Kategorie *problematika genderu* vyjadřuje Hlouchův subjektivní názor jak na ženy, tak na jejich roli ve společnosti. Vyjevuje mnoho svých osobních pocitů a je zřejmé, že jeho názory jsou značně vyhraněné.

Hloucha měl možnost poznat japonské ženy, jelikož několik měsíců žil s Japonkou Tamou. Přátelil se i s „manželkami“ svých známých, kteří s ním bydleli v jednom domě za ósackého pobytu.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Jak uvádí Kraemerová a Šejbl, Hloucha se skutečně zúčastnil návštěvy námořní základny v Jokosuce, kde si prohlédl válečné lodě ukořistěné v rusko-japonské válce (1904-1905). Viz Kraemerová, A., & Šejbl, J. (2007). *Japonsko, má láska*. Praha: Národní muzeum, s. 17.

¹⁰⁶ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 217.

¹⁰⁷ Hloucha, J. (1936). *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“*. Praha: A. Neubert, s. 14.

6.1.1.1 Vnímání žen

Tato kategorie se vyskytuje velmi často. Zdá se, že Hloucha měl k japonským ženám specifický vztah. To každopádně dokládá i hojnost výskytu této kategorie, kdy většinou o Japonkách referuje jako o „roztomilých kočičkách“.¹⁰⁸ Přirovnání Japonek ke *kočičkám* se objevuje v obou knihách. To, že Hloucha vnímá japonské ženy jako *kočičky*, zřejmě způsobil fakt, že jakožto Evropan byl postavy vzrostlejší než japonští muži, nemluvě o ženách. Tím, že vyděl tak markantní výškový rozdíl mezi sebou samým a drobounkými Japonkami, si utvořil představu maličkých a roztomilých *kočiček*. Je ale také možné vyslovit domněnku, že mohl být do jisté míry ovlivněn knihou Pierra Lotiho (více viz kapitola na s. 73).

Nepochybně však Hlouchu japonské ženy fascinovaly, protože o nich vždy mluví s něhou: „skupina gejš a tanečnic připomínající malé víly“,¹⁰⁹ „mlhouří oči jako ospalá kočička“,¹¹⁰ „roztomile žvatlá“,¹¹¹ „droboučká a něžná“,¹¹² „dovedla prosit jako malá, roztomilá kočička“,¹¹³ „široce otevřená očka“,¹¹⁴ „podobá se malé lesní víle“,¹¹⁵ „něžná ručka japonské krasavice“.¹¹⁶ Toto je jen velmi hrubý výčet výroků o japonských ženách. Hloucha jimi byl nepochybně okouzlen, což dosvědčují i jeho vlastní slova:

„Jsem obhájcem japonských žen, které zbožňuji, a jsem zajedno s těmi, již tvrdí, že to jsou nejlepší ženy na světě.“¹¹⁷

¹⁰⁸ Hloucha, J. (1931). *Japonečky*, Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, s. 100.

¹⁰⁹ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 12.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 97.

¹¹¹ Tamtéž, s. 13.

¹¹² Hloucha, J. (1936). *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“*. Praha: A. Neubert, s. 17.

¹¹³ Tamtéž, s. 73.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 104.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 114.

¹¹⁶ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 9.

¹¹⁷ Hloucha, J. (1936). *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“*. Praha: A. Neubert, s. 86.

6.1.1.2 Problematika postavení žen ve společnosti

Hloucha tedy českým čtenářům podává obraz roztomilých a maličkých Japonek. Musíme zohledňovat fakt, kdy byla díla napsána, tedy počátek dvacátého století (*Vzpomínky na Japonsko*, 1908) a třicátá léta dvacátého století (*Japonečky*, 1931). V této době, zejména na počátku století, byla společenská očekávání ohledně žen značně rigidní. Proto u mnoha tehdejších českých mužů mohly tyto výroky vzbudit falešný dojem, že Japonky jsou z dobového hlediska jako ženy ideální volbou – jsou hezké, něžné a submisivní. Tato třetí zdánlivá vlastnost japonských žen byla jistě podmíněna Hlouchovými dalšími tvrzeními: „*Japonky jsou otrokyní mužů*“,¹¹⁸ „*ještě dnes platí pro Japonky starý krutý zákon naprosté poslušnosti*“,¹¹⁹ „*japonské ženy jsou tak nesmírně poslušné, ponížené a skromné, jako nikde jinde na světě*“,¹²⁰ „*to nejsvětější, co v Japonsku existuje – mateřství*“¹²¹.

Už samotný název díla *Japonečky* touto zdrobnělinou naznačuje vztah Hlouchy k Japonkám. Nicméně ale zaslepeně nepřijímá obraz japonských žen tak, jaký se mu naskytl v Japonsku v době jeho návštěv (1906, 1926). I když doba podporovala představu o ženách zejména coby hospodyních, manželkách a matkách, Hlouchovi se až despotická nadvláda japonských mužů nad jejich ženami nelíbí. Musíme ale zohlednit fakt, že Evropa byla jistě pokrokovější, co se emancipace žen týče, a proto Hloucha vnímal tento japonský despotismus lehce s pohoršením. Popisuje, jak se muži chovají k ženám („*...nikdy nenese balíky manžel, ale vždy jen žena, obtížená ještě často nějakým tím capartem, přivázaným na zádech.*“¹²²). A zdá se, že japonské ženy jsou s touto svou společenskou úlohou zcela smířeny, protože „*sledují tiše*

¹¹⁸ Hloucha, J. (1931). *Japonečky*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, s. 13.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Tamtéž, s. 27.

¹²¹ Tamtéž, s. 61.

¹²² Tamtéž, s. 13.

a poslušně své muže nebo otce, v krátké uctivé vzdálenosti“¹²³. Tímto Hloucha dává najevo své nesympatie s tímto zdejším zvykem, ale na jiných místech knihy zase pokusy japonských žen o emancipaci či přiblížení se západním hodnotám, přijímá se značnou nechutí. Doslova píše: „(...) nelíbily se mi ty její emancipační snahy (...).“¹²⁴

Obraz japonských žen, který předkládal Hloucha ve svých dílech, je zřejmě značně zkreslený jeho vlastním subjektivním vnímáním skutečnosti. Vzhledem k tomu, že již dlouho před tím, než poprvé odjel do Japonska, studoval japonskou kulturu, dá se usuzovat, že si ve fantazii utvořil své určité představy o japonských ženách. Zřejmě si ale předtím nedokázal představit skutečný obraz japonských žen a až po příjezdu jejich půvabu zcela propadl. Také to, že měl již před první cestou určité představy, dosvědčuje fakt, že odmítal obraz japonských žen jakožto moderních, samostatných a emancipovaných bytostí, jejichž myšlení a touhy také podléhají vývoji.

Hlouchův postoj k pozici japonských žen ve společnosti se zdá být značně ambivalentní. Na jednu stranu odsuzuje ponížené místo, které zaujímají ve vztahu k mužům, ale na stranu druhou by byl rád, kdyby zůstaly věrné tradičním japonským hodnotám. Zřejmě díky kulturnímu pozadí, ze kterého vyšel jako Evropan, cítil, že žena by neměla být tak extrémně ponížená ve vztahu k muži a do jisté míry se zdá, že to odsuzuje („Ani moderní doba jim nepřinesla vykoupení. Stále ještě stejně jako před sty lety trpí...“¹²⁵).

Obraz japonských žen podávaný Hlouchou je tedy pro čtenáře dosti matoucí (z důvodu soucitu s ženami a z důvodu nevysloveného nesouhlasu s jejich ponížením, na straně druhé ale s nechutí přijímá, když se z tohoto područí chtějí emancipací vymanit). Vykresluje Japonky jako malá, něžná

¹²³ Hloucha, J. (1931). *Japonečky*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, s. 13.

¹²⁴ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 126.

¹²⁵ Hloucha, J. (1931). *Japonečky*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, s. 27.

stvoření, která jsou plně pod nadvládou mužů. Někdy by se mohlo zdát, že Hloucha japonské ženy vnímá jako děti, vzhledem k mnoha zdobnělinám, kterými je označuje: „*Jsou nepopsatelně hezké, maličké a něžné, jako loutky.*“¹²⁶ Dále jako „*roztomilá maličká hračka*“¹²⁷. Když mluví o své „ženě“ Tamě, používá výrazu „*roztomilé, způsobilé dítě*“¹²⁸ či „*to směšné dítě.*“¹²⁹ Z toho vyplývá zcela subjektivní obraz japonských žen, který Hloucha čtenářům nabízí.

6.1.2 Hlouchovo idealizované Japonsko

Název této kategorie jsem vytvořila na základě dat získaných sběrem z Hlouchových děl.

Vzhledem k tomu, že na českých univerzitách v době Hlouchova mládí ještě nebylo možné studovat japanologii,¹³⁰ Hloucha tak studoval sám a utvářel si i značně subjektivní pohled na japonskou kulturu. Vzdělával se samostudiem sbírek Náprstkova muzea a hlavně byl ovlivněn cestopisy svého strýce Josefa Kořenského¹³¹ a dalších (např. Lafcadio Haerna či Zeyera – ty sám v této souvislosti uvádí ve *Vzpomínkách na Japonsko.*)

Hned na první pohled je nápadná jedna výrazná tendence Hlouchových textů (prolíná různými kategoriemi. Z tohoto důvodu byla zvolena jako kategorie centrální). To, že sám studoval japonskou kulturu ještě před první cestou do Japonska, značně ovlivnilo jeho pohled na přirozený vývoj japonské společnosti.¹³² Četbou starých cestopisů si Hloucha

¹²⁶ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 98.

¹²⁷ Hloucha, J. (1936). *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“*. Praha: A. Neubert, s. 14.

¹²⁸ Tamtéž, s. 17.

¹²⁹ Tamtéž, s. 36.

¹³⁰ Nejdříve až od roku 1947 lze studovat japanologii na Univerzitě Karlově.

¹³¹ Kraemerová, A., & Šejbl, J. (2007). *Japonsko, má láska*. Praha: Národní muzeum, s. 10.

¹³² Myšleno ve smyslu modernizace po vzoru západních zemí. Nedalo se předpokládat, že Japonsko zůstane zemědělskou a zaostalou zemí, jakou bylo v porovnání se Západem před *Restaurací Meidži* (1868)

utvořil zkreslenou a rigidní představu o Japonsku, která nekorespondovala s tehdejšími stavem, když posléze do Japonska přicestoval. Tím, že zřejmě studovat staré dobové prameny, si utvořil představu, která ho pak provázela celým jeho životem. Je nutno podotknout, že tato představa podléhala značné idealizaci a zjednodušování.

Název kategorie *Hlouchovo idealizované Japonsko* jsem vytvořila proto, abych tyto Hlouchovy tendence popsal.

Lze je popsat asi následovně: Hloucha předpokládal, že existuje něco jako soubor tradičních japonských rysů kultury, zvyků a vzorců myšlení, které se tvořily historicky a které se postupně upevňovaly zhruba od šestého do devatenáctého století. Tento teoretický soubor historických kulturních daností Hloucha natolik akceptoval, že se pro něj staly danými a neměnnými. S nelibostí proto pozoruje, že se Japonsko modernizuje na úkor tradice.

Proto kategorií *Hlouchovo idealizované Japonsko* nazývám tradiční soubor kulturních zvyklostí, které si Hloucha přál zachovat a s nelibostí sledoval, jak s modernizací o tyto zvyklosti Japonsko postupně přichází.

Hloucha chtěl Japonsko s jeho tradičními zvyklostmi, chtěl cítit japonského ducha a nerad viděl, že se toho Japonci svévolně vzdávají. Lze usuzovat, že nedokázal pochopit, proč se Japonsko mění po vzoru Západu, když jeho kultura je tak „unikátní“. Píše, že:

„Nerad jdu do těch míst, kde vše má kosmopolitní nátěr, mezi důstojníky v uniformách evropského střihu, do jídelen kde se pije káva a kde do ochraptění křičí gramofon.“¹³³

Dále pokračuje přiznáním se k lpění na tradičních japonských hodnotách:

„Bolí mne takové návštěvy, neboť miluji staré, nefalšované, nezkažené Japonsko, Japonsko květů, papírových stěn, hebkých rohoží a pestrých lampiónů.“¹³⁴

¹³³ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 187.

¹³⁴ Tamtéž.

Z těchto pasáží se dá vyvodit, že Hloucha nabyl dojmu, že se Japonsko *zkazilo* příklonem k Západu. Že to, co je ze Západu, je *špatné*. Vnímá westernizaci jako negativní vliv na japonskou kulturu a měl pocit, že to vše, co krásného v Japonsku dosud existovalo, se západním vlivem ničí. Jako člověk ze Západu vnímal odlišnost Japonska. Cítil rozdíl mezi evropskou a japonskou kulturou. Dá se usuzovat z dalšího jeho výroku, že Japonsko je na rozdíl od Západu „*něžné, ušlechtilé a plné umění*“.¹³⁵ Kdyby Hloucha za *něžnou, ušlechtilou a plnou umění* považoval i západní kulturu, zřejmě by ho ani tato věta nenapadla, protože by onen rozdíl necítil. To se odráží i v dalším jeho vyjádření:

*„Všechno je zde v Japonsku vkusné, každý předmět denní potřeby je hotovým uměleckým dílem (...) Zato exportní zboží přizpůsobené vkusu Evropy je často žalostně nevkusné.“*¹³⁶

Na téže straně je možno se i dozvědět Hlouchovy osobní pocity, které zažíval při hledání uměleckých děl ve starých japonských čtvrtích. Píše:

*„Pak prohlížíme obchod s buddhistickými oltáři, modlami a růženci a těsně vedle ke svému zděšení vidím sklad plechového evropského kuchyňského náčiní.“*¹³⁷

Toto je zřejmý důkaz o tom, že Hloucha více než k západnímu umění tíhnul k jemné estetice Japonska. Jeho pohled na architekturu také podléhal tomuto přesvědčení. Při svých toulkách po březích japonské řeky uviděl „*ohyždnou pseudoevropskou budovu průmyslového a obchodního musea*“,¹³⁸ načež dodává, že kdyby jí nebylo, „*potěšil by jej aspoň pohled na japonskou část Hirošimy*.“¹³⁹ Tímto výrokiem je možné se domnívat, že Hloucha preferoval japonské umění a architekturu nad uměním a architekturou západní. Toto přímé

¹³⁵ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 218.

¹³⁶ Hloucha, J. (1936). *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“*. Praha: A. Neubert, s. 107.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Hloucha, J. (1931). *Japonečky*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, s. 33.

¹³⁹ Tamtéž.

srovnání ukazuje jeho zaujatost vůči *nevkusnosti* západního umění. Také v podobném smyslu se vyjadřuje o divadle:

„To je nějaká moderní divadelní hra (...) a poněvadž to není kabuki,¹⁴⁰ se zpěvy a pantomimou, otáčím se k východu (rozuměj k odchodu – pozn. aut.).“¹⁴¹

Toto ilustruje Hlouchovy preference – co se zdá být západním importem, nevzbuzuje Hlouchův zájem, ba naopak jej to odpuzuje.

Japonské ženy Hlouchovi zjevně učarovaly a on se nehodlal smířit s faktem, že i chování a oblékání žen bude podléhat modernizaci. Proto velmi nelibě nese, že japonské ženy mění své účesy, své oblečení a i své chování. Když si jeho japonská přítelkyně paní Štěstí ušila nové *kimono*,¹⁴²Hloucha k tomu poznamenává:

„ (...) krajkové rukávy,¹⁴³ jež vyčuhovaly z širokých hezkých rukávů kimona ven jako těžká obžaloba jejího pachtění se za evropismem.“¹⁴⁴

Hloucha nebyl rád, když do japonských tradic zasahovalo něco západního, tedy – pro Hlouchu, rušivého. Chtěl vše ponechat idylicky japonské tak, jak to bylo neměnně po staletí, než přišla modernizace. To potvrzuje svým dalším výrokem, totiž že to kimono, které si paní Štěstí ušila s přídavkem západní krajky „*se mu nelíbilo – opravdu, nelíbilo.*“¹⁴⁵ Hloucha nechápe, proč Japonci, kteří mají – dle Hlouchova mínění, natolik jedinečnou kulturu, si musí osvojovat zvyky ze Západu. Měl pocit, že Japonsko nepotřebuje žádné moderní vymoženky, že je jedinečné a nádherné samo o sobě tak, jak se osamocené utvářelo po staletí jako izolovaný ostrovní stát s minimem cizích vlivů. Nechápal, proč Japonci lační po moderních a nových věcech, které vnímali jako pokrokové a užitečné. Proto píše, když se děvčátko od sousedů

¹⁴⁰ *Kabuki* (歌舞伎)- jedna z klasických, starých forem japonského divadla.

¹⁴¹ Hloucha, J. (1931). *Japonečky*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, s. 69.

¹⁴² *Kimono* (着物) je tradiční japonský oděv žen i mužů.

¹⁴³ Krajky se nikde v japonském odívání nepoužívá. Je to tkanina importovaná ze Západu.

¹⁴⁴ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 135.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 136.

začalo učit u jednoho Američana na housle: „*Divil jsem se, proč nezůstala u svého malebného kota*¹⁴⁶.“¹⁴⁷ Zde Hloucha vyjadřuje své nepochopení pro rozhodnutí oné dívenky. Hloucha nedokáže pochopit, proč Japonka, která je příslušnicí národa s tak dokonale vytríbenými tradicemi, se chce naučit na něco tak nudného, jako jsou housle. Zde se projevuje jev, kdy Hloucha jako Evropan je do západní kultury natolik zainteresován, že již ji jako kulturu ani nevnímá – bere ji jako něco daného, normálního, nezajímavého. Už zapomíná na to, že tak jako jeho – Evropana, přitahuje Japonsko, tak Japonce zase naopak přitahuje neprozkoumaná a z jejich pohledu zajímavá západní kultura.

Hloucha sám přiznává, že má své vlastní představy o japonských ženách. Tyto představy by se daly hodnotit z dnešního hlediska jako staromilské. Hloucha si utvořil ve své mysli prototyp japonské ženy tak, jak si jej představoval ještě v Čechách při samostudiu materiálů o Japonsku. Negativně vnímá emancipaci japonských žen, které se chtěly přiblížit západním stylům módy či chování. Hloucha se v Japonsku stýkal s Japonkou, která byla jakožto učitelka emancipovaná – dle Hlouchova mínění. Píše:

*„Byla pilná, veselá, chytrá, ale neodpovídala mým představám japonské dámy (...) a upravovala svůj vlas v jakous nechutnou moderní směšeninou.“*¹⁴⁸

Hlouchovi se nelíbí, že Japonci již nesetrvávají ve svých tradičních kulturních hodnotách. Nechápe, že je pro člověka přirozené, že některé jedince přitahují věci nové a neznámé. Některé ženy se proto emancipovaly hlavně skrz svůj vzhled, tedy oblečení a líčení. Začínaly proto nosit západní oblečení, a pokud ne přímo celý západní oděv, tak alespoň doplňky. Když ale Hloucha některou ze svých přítelkyň uviděl v západním oděvu, napsal:

¹⁴⁶ *Koto* (琴) je starobylý hudební nástroj. Jedná se o pevný dřevěný podklad, na kterém je napjato třináct strun. Hudba se vyluzuje drnkáním na struny pomocí prstýnků, které má hráčka nasazeny na špičkách prstů. Nástroj je při hře položen na zemi, hrající u něj sedí v tradičním sedu na patách.

¹⁴⁷ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 143.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 125.

„Netušila, že postava a obličej její (...) je stvořen (...) pro kimono.“¹⁴⁹ A nakonec dodává: „Nelíbily se mi ty její emancipační snahy.“¹⁵⁰ Z toho je zřejmé, že Hloucha je tradicionalistou i ve vztahu k chování a vzezření japonských žen. V jiné části zase žehrá na

„moderní Japonky, tak málo kritické, aby poznaly, jak jim evropský oděv nesluší, jsou průkopnicemi nového, neznámého a zatím jen tušeného Japonska, ale i soumrakem dnešního jemného, oddaného a obětavého ženství!“¹⁵¹

Z výše uvedeného vyplývá, že Hloucha byl zastáncem tradičních, historickým vývojem daných kulturních zvyků a hodnot. Doslova v něm vzbuzoval negativní pocity fakt, že Japonci se od tohoto souboru hodnot a norem vzdalují vlivem modernizace. Byl rozhořčen, že Japonsko, jaké si vysnil ve svých představách, začíná pozbývat těch vlastností, které jim celý čas (před odjezdem do Japonska) přisuzoval. Poté, co se ocitnul na japonské půdě a začal poznávat skutečný život a zvyky, zjišťoval, že se Japonsko mění a stává se z něho moderní společnost, ve které některé dávné zvyklosti již nemají místo. Mohlo by se zdát, že Hloucha jel do Japonska hledat to, co si ve své fantazii utvořil jako ideální, tradiční a Západem nedotčenou zemi. Potkává se zde ale s odchylkami a to ho irituje a rozlítostňuje.

6.1.3 Etnocentrismus

Tato kategorie se také poměrně často vyskytuje na mnoha místech v Hlouchově odkazu. Určitá míra etnocentrismu je ale vlastní každému člověku. Také i zde opět musíme zohlednit skutečnost, kdy Hloucha tato díla sepisoval. V Hlouchově případě etnocentrismu se jedná spíše o nezvyk či

¹⁴⁹ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 126.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ Hloucha, J. (1931). *Japonečky*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, s. 90.

neznalost místních poměrů. Avšak se najde i pár příkladů, které mají jistý jemný podtón tušeného povýšenectví, či lehkého pohrdání.

Typickým příkladem pro zdroj zjištění odlišností tak mohou být prosté věci jako jídlo či hudba. Je pochopitelné, že pokud je člověk celý život uvyklý poslouchat určité tóniny a známé akordy v hudbě, či je zvyklý jíst jen určitá jídla odpovídající jeho kulturním zvyklostem, je pravděpodobné, že pokud se vydá na tak vzdálené místo jako je vzhledem k poloze Čech Japonsko, tak se tam pravděpodobně bude poslouchat jiná hudba a jíst jiné jídlo. Zde se v Hlouchově případě nejedná o hanění, ale spíše podivování se nad tím, jak je svět rozmanitý. Mnohokrát konstatuje, že určité věci či jevy jsou podivné, nezvyklé.

Například píše: „*podivuhodné jméno Aiko.*“¹⁵² Evropanovi Hlouchovi zřejmě většina japonských jmen zněla *podivuhodně*, protože jednoduše na japonská jména nebyl zvyklý. Dále na jiném místě o tanci gejš hovoří jako o „*podivuhodném nepopsatelném tanci.*“¹⁵³ Sama skutečnost, že japonské a evropské tance se od sebe diametrálně liší, naznačuje, proč Hloucha japonské tance vnímá jako *nepopsatelné*. Jinde mu japonská hudba přišla zvláštní, a proto napsal: „(děvčata – pozn.aut.) *byla dobře secvičena a hrála podivné, vážné melodie.*“¹⁵⁴ Poté zmiňuje písmo jako „*podivné.*“¹⁵⁵ Déle píše o „*podivné nesrozumitelné písni.*“¹⁵⁶ O výstavě chryzantém píše, že by si „*rád už odbyl tuhle bizarní lidovou slavnost.*“¹⁵⁷

Následující příklady mohou nést právě onen lehce nadřazený tón, který odsuzuje. Nehovoří o něčem *zvláštním*, ale o *nepěkném, páchnoucím* a *směšném*. Je to například tento úryvek:

¹⁵² Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 14.

¹⁵³ Tamtéž, s. 99.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 141.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 189.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 208.

¹⁵⁷ Hloucha, J. (1931). *Japonečky*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, s. 68.

„(...) herci hrají s vervou, a přes to že stylisovaně, přece podivuhodně realisticky přirozeně. Jenom ten jejich divadelní, násilně škrcený hlas je nepěkný.“¹⁵⁸

Další sporné místo jsou Hlouchova slova: *„(...) ulice páchnoucí mořskými rybami (...).“¹⁵⁹* – jistě se i mezi Japonci najdou tací, kterým syrové ryby zapáchají, ale vzhledem k tomu, že Japonsko je ostrovní stát a rybolov je tradiční způsob obživy, tak se dá usuzovat, že japonský národ bude uvyklý tomuto pachu. Vůbec není s podivem, že Hlouchovi se pach syrových ryb ošklivil, protože jakožto člověk ze středu Evropy nemůže být na tento pach zvyklý, a proto jej hodnotí jako zápach.

Dále Hloucha referuje o návštěvě zápasu *sumó*¹⁶⁰:

„(...) hromady tuku a masa...Pak tančí na počest obecnstva krátký tanec, z trhavých, skoro komických pohybů složený. Vypadá to jako tanec tlustých medvědů.“¹⁶¹ *„(...) zdá se mi, že jsou stále tlustší a tlustší. Nová představení a nové směšné tance (...).“¹⁶²*

Zjevně lze vidět, že pro Hlouchu to musela být opravdu nevídaná podívaná, jelikož v Evropě se žádné takové souboje nekonaly. *Sumó* je pro cizince velmi zajímavý úkaz, protože už sám fakt, že zápasníci záměrně mají svůj denní harmonogram uzpůsoben tak, aby přibývali na váze, je nezvyklý. V západní civilizaci je vžitý názor, že obézní člověk je politováníhodný a měl by dělat vše proto, aby zhubnul. Nadto se takový člověk hodnotí jako neatraktivní, protože obezita je spojována s nepřitažlivým a ošklivým zjevem. V Japonsku je to ale úplně naopak – zápasníci se snaží přibírat a nadto jsou velmi populární a mnoho žen je obdivuje. Hloucha zřejmě toto nepřijal či

¹⁵⁸ Hloucha, J. (1936). *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“*. Praha: A. Neubert, s. 71.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 99.

¹⁶⁰ Japonci zápasy *sumó* nepovažují za sport, ale za umění. Zápasníci jsou velmi populární, ženami milovaní.

¹⁶¹ Hloucha, J. (1936). *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“*. Praha: A. Neubert, s. 109.

¹⁶² Tamtéž, s. 110.

toto nevěděl a na zápasníky se díval s despektem, když je nazval *tlustými medvědy*.

Dále častým přídavným jménem, kterým Hloucha Japonsko označuje, je slovo *bizarní*. Pagody shledává „*bizarními stavbami*“,¹⁶³ ačkoliv tyto stavby se v Japonsku stavějí několik staletí, takže jsou to pro Japonsko typické objekty. Ale Hloucha byl cizinec, a protože v Evropě se žádné takové vysoké a štíhlé stavby nestaví, tak mu připadaly bizarní. Dále slovo *bizarní* Hloucha používá ve vztahu k hudbě: „*asijská bizarní hudba*“¹⁶⁴. Nákupy jeho „ženy“ Tamy hodnotí jako „*bizarrní hračky*.“¹⁶⁵

Z výše uvedeného se lze tedy domnívat, že Hloucha, ačkoliv byl jistě podrobně obeznámen s japonskou kulturou ještě před cestou do Japonska, byl překvapen či zaskočen opravdovostí, s jakou se tyto japonské kulturní jevy manifestovaly. Z některých je možné odhadnout, že mu nebyly tak zcela úplně příjemné.

6.1.4 Japonská kuchyně

Jídlo je další z kategorií, která se musela v Hlouchově díle promítnout. V Japonsku je gastronomie povýšena na umění a Japonci mají pořekadlo, že se „*jídlo jí očima*.“¹⁶⁶ Hloucha popisuje celá menu a neopomene popsat hlavně chuť jídla, protože to zřejmě bylo pro něj důležité. Jedl v zahraničí, a proto velmi citlivě vnímal odchylky, které se lišily v chuti jídla evropského a jídla japonského.

¹⁶³ Hloucha, J. (1936). *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“*. Praha: A. Neubert, s. 113.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 115.

¹⁶⁵ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 129.

¹⁶⁶ 食事を目で食べる „*šokudži o me de taberu*“, dosl. „*jíst jídlo očima*“ – to znamená, že jídlo by mělo být i krásné na pohled, protože první se člověk na jídlo dívá a až teprve poté se pustí do jídla.

Popisuje i způsob japonského vaření: „(Měla – pozn.aut.) *miniaturní přenosná kamínka (...) a vařila na nich rýži, čaj, mladý bambus, nebo sušené mořské řasy.*“¹⁶⁷ Také poznamenává, jak se stravovala jeho japonská přítelkyně:

*„(...) nevyžadovala k denní své potřebě více, než rýži, zeleninu a občas i kousek rybího masa. Evropských pokrmů, zejména masa, nebyla by se dotekla za žádnou cenu.“*¹⁶⁸

Toto může sloužit jako zpráva o stravě Japonců z počátku dvacátého století. Můžeme sledovat, co a jak se v té době konzumovalo. Hloucha popisuje jedno takové stolování:

*„Před každého z nás stává po malém nizounkém stolečku, černě lakovaném, a na každém je nakupena hora jídel, na malých porculánových miskách. V lakované misce, přiklopenou menší, ukryta je horká polévka ‚nimono‘, uvařená z mořských řas ‚kombu‘, s přídavkem sušeného a na drobno ustrouhaného masa ryby ‚bonito‘ a drobně rozkrájené zeleniny. Chutná poněkud drsně, ale zdá se býti výživná.“*¹⁶⁹

Poté vyjmenovává, co všechno na mističkách bylo:

*„(...) vaječná omeleta, politá uvnitř černou slanou omáčkou ze soje. Vedle je otýpečka neznámé zeleniny, také politá sojou a na jiném miniaturním talířku hromádka koleček rozkrájené okurky. I ta se stáčí v černé sojové omáčce (...). Ve vejci máčené a osmažené kusy masa z krabů mě usmiřují s tím trochu jednotvárných pořadem. Pak tu mám ještě rybí salát neurčité chuti (...). K tomu všemu dostáváme (...) čerstvě vařenou bílou rýži.“*¹⁷⁰

Dalo by se tedy usuzovat, že s japonskou stravou byl Hloucha částečně nespojen. Žehrá na drsnost polévky, pokrmy se mu zdají nudné a některým jídlům (rybí salát) nepřišel na chuť. Dále přiznává, že mu *sake* dříve nechutnalo. A zdá se, že smažené maso je univerzálně oblíbeným jídlem po celém světě:

¹⁶⁷ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 132.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 133.

¹⁶⁹ Hloucha, J. (1931). *Japonečky*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, s. 56.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 61.

„Smažíme, nakládáme si do jídelních misek rýži a na ni to, co jsme si usmažili a sami si naléváme do miniaturních mističek saké¹⁷¹. Už jsem mu dávno uvykl a chutná mi dobře. Všichni Evropané, kteří jinak nesnášejí japonskou kuchyni, jídají rádi tsukijaki¹⁷².“¹⁷³

V otázce jídla je tedy Hloucha částečně konzervativní. Tím, že odjel do Japonska, musel počítat s odlišnou gastronomií. Přiznává, že některé pokrmy či nápoje mu zprvu nechutnaly, avšak posléze si na ně uvykl. Skladbu jídel na prostřeném stole popisuje většinou neutrálně, avšak k jídlům, která mu nebyla po chuti, se vyjadřuje nelibě. Zdá se ale, že si na stravování v Japonsku docela zvyknul, a že kdyby zde zůstal déle či by se rozhodl zde dlouhodobě žít, jistě by mu konzumace japonských pokrmů nečinila žádné potíže.

Japonskou kuchyni vykresluje jako něco běžně konzumovatelného, avšak s drobnými nezvyklými či podivnými komponenty. Český čtenář může proto nabýt dojmu, že japonská kuchyně je chutná, avšak i zde se může objevit něco, co jedinci nebude po chuti.

6.2 Kategorie – Barbora Markéta Eliášová

Jak vyplynulo z kapitoly o výběru vzorku, kategorie jsem získala analýzou spisů *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule* (1915) a *Dcery Nipponu* (1925).

Knihy jsou psány věcně, Eliášová se snaží postihnout podstatu věci bez zbytečných slov navíc. Lze se domnívat, že první kniha je stručným

¹⁷¹ Nesprávná výslovnost s dlouhým „e“, správně „sake“

¹⁷² Hloucha má zřejmě na mysli pokrm „sukijaki“ – v hluboké pánvi se vaří maso, tófu, nudle, houby, zelenina aj. Každý strážník si odebírá svou porci do misky přímo z pánve.

Paradoxně se jedná o pokrm zavedený v rámci modernizace po roce 1868. Do té doby se z náboženských důvodů běžně maso nekonzumovalo. (Reischauer, E. O., & Craig, A. M. (2012). *Dějiny Japonska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 158.)

¹⁷³ Hloucha, J. (1931). *Japonečky*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, s. 70.

popisem jejího prvního pobytu v Japonsku tak, jak jej opravdu prožila. Sled událostí je řazen chronologicky. Druhá kniha je kratším exkurzem do historie postavení japonských žen ve společnosti. Obsahuje mnohé citace starých japonských textů,¹⁷⁴ a interpretaci lidových legend, ve kterých vystupují jako hlavní hrdinky ženy minulosti. Poté se Eliášová věnuje tehdejší současné situaci žen – např. tématu moderní vzdělání žen,¹⁷⁵ či žena jako matka.¹⁷⁶

6.2.1 Problematika genderu

Japonská rodina, která ji ubytovala ve svém *rjokanu*, měla několik ženských členů všech věkových kategorií, takže Eliášová byla v přímém kontaktu s japonskými ženami, dívkami i dětmi ženského pohlaví.¹⁷⁷

6.2.1.1 Péče o zevnějšek

Zatímco Hloucha obdivoval samotný výsledný účes,¹⁷⁸ Eliášová popsala proces, jakým se k účesu žena dopracuje. Jakožto žena si všímala způsobu, jak se Japonky česaly, protože sama zřejmě vlasům věnovala velkou pozornost při své denní hygieně, protože:

„(...) dámy i služky divily také nemálo mému každodennímu česání. Neboť Japonky se každý den koupají, ale účes jim musí vydržet tři nebo čtyři dny.“¹⁷⁹

Na vlasy je zaměřena i další poznámky, kdy Eliášová píše:

„Často tu člověk potká dámu v plné toaletě, krásném hedvábném kimoně a s bohatými vlasy po zádech rozpuštěnými,

¹⁷⁴ Např. Murasaki Šikubu na s. 12 (autorka nejstaršího románu na světě *Příběh prince Gendžiho* – pozn.aut.) či Nitobe Inazóa na s. 16 (autor knihy *Bushido – The soul of Japan* – pozn.aut.).

¹⁷⁵ Eliášová, B. M. (1925). *Dcery Nipponu*. Praha: B. Kočí, s. 24-35.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 46-62.

¹⁷⁷ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 34.

¹⁷⁸ Hloucha, J. (1936). *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“*. Praha: A. Neubert, s. 17.

¹⁷⁹ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 47.

znamená, že byly v ten den podrobeny důkladné koupeli a dáma je takto suší, jdouc na nákupy nebo návoštěvy.“¹⁸⁰

Vlasům věnuje i další zmínku:

„Aby se účes ani v noci nerozcuchal, jsou Japonky nuceny spát na malé podušce – válečku,¹⁸¹ který se klade pod krk.“¹⁸²

Zdá se, že Eliášová jakožto žena si všímala odlišností, které se týkaly ženské péče o vlasy. Věnovala jim i následující delší pasáž:

„Sama si to (účes – pozn.aut.) žádná správně dle předpisu nedovede udělat, a tak přijde vždy za několik dní Kamijui San (paní česařka) a ta učese všechny ženy v domě, dámy i služky. (...) Česání bylo vždy prováděno v umývárně. Česaná sedla si tu na tatami před nízké zrcátko, Kamijui San jí rozpustila starý účes, vymyla vlasy teplou vodou, znovu napustila olejem a zručně je pak stáčela v různá kolečka a křídla, jinak vdaným a jinak svobodným. Účes je tak pevný a lesklý, jako by byl udělán z černého laku. Vlniti se nesmí. Když se náhodou některé Japonce vlas vlní sám od sebe, musí se tak dlouho máčeti, olejem napouštět a v účes natahovat, až je úplně rovný.“¹⁸³

Výše uvedené Eliášová napsala při své první cestě v roce 1912. Při cestě druhé v roce 1920 už zaznamenala určité změny:

„Moderně vychované ženy stávají se nevěrný slohovým účesům. Nové poměry vynutily si tuto změnu: musí se ráno vstávat do školy, do úřadu – nelze čekati na ‚kami san‘.“¹⁸⁴

¹⁸⁰ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 32.

¹⁸¹ V Japonsku se tradičně nespávalo na polštářích evropského typu, spalo se na různých podhlavnících, které se měnily dle doby a módy. Ve starověku se jednalo o dřevěné či kamenné podhlavníky, postupem času se modernizovaly v dřevěný kvádr (většinou s malou zásuvečkou, do které se ukládaly cenné osobní věci), na kterém byl uchycen vypořstovaný hedvábný polštářek ve tvaru válečku. Na takovýchto a podobných podhlavnících se spávalo ještě za druhé světové války. Dnes Japonci spí na klasických měkkých textilních polštářích. Fujibed. (2015). 枕博物館[makura hakubucukan]. Citováno 16. října 2017. Dostupné z: http://www.fujibed.com/pillow_museum/index.html.

¹⁸² Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 48.

¹⁸³ Tamtéž, s. 47-48.

¹⁸⁴ Eliášová, B. M. (1925). *Dcery Nipponu*. Praha: B. Kočí, s. 42.

Z těchto postřehů si evropský čtenář mohl utvořit představu o odlišnostech, které provází jen samotnou péči o vlasy žen. V Evropě bylo zvykem se koupat jednou za týden, což Japonci nechápali¹⁸⁵ a Japonky se naopak podivovaly tomu, že se Eliášová česala každý den.

6.2.1.2 Problematika postavení žen ve společnosti

Další postřehy Eliášové se týkají postavení žen v japonské společnosti. Popisuje téměř totožně sociální status ženy, jako jej popsal Hloucha. Například píše:

„A dosud i mnozí muži se vzpírají uvolnit ženu, dovolit jí, aby také myslila a měla své vlastní názory.“¹⁸⁶

Stále nesnadný úděl žen ilustruje i fakt, že „(...) přivede jí otec ženicha a Nobuko San se zaň provdá, ať se jí to líbí nebo ne.“¹⁸⁷ V Japonsku se tradičně a téměř výhradně uskutečňovaly sňatky domluvené. Tato praktika trvala ještě do relativně nedávné doby.¹⁸⁸ Z tohoto důvodu se to Eliášové jevilo tak, že:

„V Japonsku není nevdaných dívek. Žen tu není nadbytek a muži se všichni žení; a žení se proto, aby měli ‚rodinný krb‘ a při něm milou a dobrou ženu.“¹⁸⁹

Tehdejší nelehkou situaci ilustruje i fakt, že:

„V japonských rodinách dědí nejstarší syn všechno rodinné jmění a musí se pak postarat o ostatní sourozence až do jejich zaopatření a dochovat rodiče k smrti. Pro sestry najde muže, (...) pro mladší bratry nějaké povolání a také manželky.“¹⁹⁰

¹⁸⁵ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 47.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 38.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 40.

¹⁸⁸ Fukutake, T. (1989). *The Japanese social structure: its evolution in the modern century*. Tokyo: University of Tokyo Press, s. 126-7.

¹⁸⁹ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 41.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 44-45.

Eliášová také popisuje, jak se tehdy typická japonská vdaná žena projevovala:

„Neuslyšíte takovou japonskou ženičku křičet na děti nebo na služky, nebo hašteřit se se sousedkou. Neuvidíte ji jinak, než s jemným úsměvem na rtech – i když v jejím nitru hlodá bolest. Ona je nejen jemná, ale také statečná.“¹⁹¹

Eliášová usiluje o to, aby si čtenář mohl utvořit rámcovou představu o postavení žen, ale jedná se o subjektivní a zprostředkovaný dojem, jež čtenářům předkládá. Nicméně i zde lze vidět, že se situace začíná velmi pozvolna měnit. Eliášová reflektuje změny, ke kterým dochází. Dokladem je tento citát ilustrující situaci v roce 1912, kdy poprvé přijela do Japonska:

„Je ideálem každé měšťanské dcerky chodit do ‚vyšší dívčí‘ (...) a rodiče rádi ukojí tuto touhu, je-li jen trochu možno. Mnohé matky však a babičky skoro všechny ještě na to reptají; neboť dle jejich starých názorů stačí ženě míti pěkná kimona, vypadat vždy pěkně, a umět se hezky klanět, být pracovitá a poslušná. V mládí poslouchat rodiče, potom manžela a konečně dospělého syna.“¹⁹²

Tímto úryvkem lze shrnout tradiční úlohy ženy v minulosti. Dle konfuciánských zásad je celé lidské společenství hierarchizováno, a tak je role každého člověka pevně dána. Tím spíše role ženy, která měla mít všechny vlastnosti tak, jak je popsala Eliášová výše.¹⁹³

Vzhledem k modernizaci, které přirozeně začalo podléhat i Japonsko, si ženy začaly uvědomovat své vlastní hodnoty jako lidských bytostí, které stejně jako muži mají právo na sebeurčení.¹⁹⁴ Samozřejmě se tak dělo velmi

¹⁹¹ Eliášová, B. M. (1925). *Dcery Nipponu*. Praha: B. Kočí, s. 60.

¹⁹² Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 37-38.

¹⁹³ Reischauer, O. E., & Craig, M. A. (2000). *Dějiny Japonska*. Praha: Lidové noviny, s. 28.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 200-201.

pozvolna. Nicméně i dnes je stále možné v japonské společnosti vycítit určité tradiční rozdělení rolí.¹⁹⁵

Rodina, u které Eliášová bydlela, měla dceru Nobuko, která chodila do jedné takové vyšší dívčí školy, která měla mírně pokrokový učební plán.¹⁹⁶ Zřejmě přímo odtud Eliášová čerpala informace.

V prvních letech dvacátých let Eliášová zaznamenala určitý vývoj, který se uskutečnil od její první cesty:

„Není mnoho žen v Japonsku, jež by se věnovaly veřejné činnosti. Pro Japonce, a ještě více pro japonské ženy, je rodinný krb nejmilejším místem. Tam je japonská žena nejspokojenější a nejšťastnější, odkud se nerada dá odtrhnout. Jsou to ponejvíce absolventky různých universit, které spojiť se v několik málo klubů nebo jednot, věnují něco ze svého času práci veřejné.“¹⁹⁷

Můžeme vidět, že za tu zhruba desítku let proběhla v japonské společnosti velká změna, byť nebyla plošná a nijak výrazná. Dříve bylo nemyslitelné, aby žena studovala na univerzitě. Teď se ale určitá skupina japonských dívek a žen z „vyšších dívčích“ přesunula na univerzity. Jak vysoké procento jich bylo, nevíme, ale v začátcích se vždy změna prosazuje velmi pomalu.

Z výše uvedených citací lze soudit, že se Eliášová zajímala o téma žen. Oproti Hlouchovi je to ale zaujetí odlišné – Hloucha vnímal japonské ženy jako *kočičky*, jako bytosti snad z jiného světa. Proto k nim choval silné něžné a láskyplné city, které se nebál často vyjadřovat. Ze vztahu Eliášové k japonským ženám lze vycítit přirozený zájem ženy k ženám jiným – snaží se je pochopit tím, že popíše jejich životy, jejich péči o tělo. Jsou to popisy věčné, avšak v nich lze vysledovat jisté sympatie.

¹⁹⁵ Tanaka, Y. (1995). *Contemporary portraits of Japanese women*. Westport: Frederick A. Praeger, s. 20.

¹⁹⁶ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 37.

¹⁹⁷ Eliášová, B. M. (1925). *Dcery Nipponu*. Praha: B. Kočí, s. 62.

6.2.2 Japonská kuchyně

Eliášová stejně jako Hloucha zmiňuje japonskou kuchyni. Je zajímavé, že se charakter popisů téměř neliší – v obou případech cestovatelů odráží pocit nezvyklosti a zvláštnosti.

Eliášová nastiňuje hlavní odlišnost, totiž že Japonci používají místo příboru jídelní hůlky. „(...) dvě dřevěné tyčinky, kterými Japonci umí jísti se zajímavou zručností.“¹⁹⁸ Slovo „zajímavou“ odráží evropskou perspektivu: v Evropě se hůlkami nejí, a proto Evropan je okouzlen uměním používání hůlek. Už nikdo nekonstatuje fakt, mnozí Japonci zase naopak nebyli schopni použít příbor a tudíž by i oni mohli po příjezdu do Evropy konstatovat, že „Evropané jedí příborem se zajímavou zručností.“ Japonci evropských kovových polévkových lžic tradičně nepoužívají, nebyly na začátku dvacátého století standardním vybavením domácnosti.

„Dvě hůlečky byly místo příboru. (...) Mému nemotornému zacházení s hůlečkami se O Hana San zprou usmívala; pak náhle vstala a odešla a v mžiku byla zpět, podávajíc mně vítězoslavně kus potlučené polévkové lžice.“¹⁹⁹

Českému čtenáři dále předkládá další významný rozdíl, který je typický pro japonskou kuchyni a velmi se liší od té evropské – a to je konzumace rýže:

„(...) hlavním jídlem je rýže, vždy stejným, typickým způsobem vařená: v málo vodě, aby se více dusila v páře, aby uvařená zrníčka se pěkně oddělovala jedno od druhého. Nic se do rýže nepřidává, nemíchá se jí: kotlík (a je to obvyčejně značně velký kotlík, neboť rýže je jídlem hlavním, je chlebem Nipponu) se přikryje těžkým víkem a je ponecháno ohni, aby se v určené době uvařil sám.“²⁰⁰

¹⁹⁸ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 17.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 36.

²⁰⁰ Eliášová, B. M. (1925). *Dcery Nipponu*. Praha: B. Kočí, s. 43-44.

Dále si Eliášová všimá, že Japonci hodně pijí čaj, a poznamenává: „(...) k čaji (...) vám (...) nikde nedají cukru, ani mléka.“²⁰¹ Zde je popsán způsob pití čaje, který se dodnes pije bez mléka, bez cukru a bez všeho ostatního – pouze samotný nálev spařených lístků zeleného čaje. Tento způsob pití čaje je výsledkem historického vývoje, který započal v Číně.²⁰²

„Čaj vám přinesou, ať chcete nebo nechcete.“²⁰³ V této větě lze vycítit, že Eliášové vždy čaj nebyl po chuti, respektive nebyla zvyklá jak na jeho chuť,²⁰⁴ tak na zvyk každou návštěvu či zákazníka pohostit čajem. Pití čaje je japonský starý zvyk a má mnoho významů nejen v mezilidských vztazích.

Pak Eliášová popisuje typický způsob servírování jídla, tj. jídlo není přinášeno a odnášeno po jednotlivých chodech, nýbrž jsou na stůl naskládány jednotlivé mističky, přičemž každá mistička obsahuje zhruba dvě sousta určitého pokrmu.

*„Pak přinesla služka, O Hana San, černě lakovaný pěkný miniaturní stoleček s pěti hezkými mističkami. (...) V jiné misce byla polévka, (...), v jiné kousek pečené ryby a ještě v jiné sladké brambory. Uprostřed, na zcela malinké mastičce byly na lístky nakrájené jakési kořínky.“*²⁰⁵

Aby Japonci mohli zachovat charakter rozmanitého jídla o mnoha složkách, vymysleli tzv. *obentó*, což je de facto svačínová krabička tradičně s několika příhradkami, kam se uloží jednotlivé porce. Speciální verzí *obentó* je tzv. *ekiben*, tj. v podstatě *obentó*, které se prodává na nádražích.²⁰⁶ Toho si Eliášová také povšimla:

„(Ve vlaku) Japonci živilo se však nejvíce tím, co prodávali na větších nádražích do vozů. Za několik senů koupili si hezkou,

²⁰¹ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 23.

²⁰² Sen, S. (1991). *Cesta čaje, mysl čaje*. Praha: Pragma, s. 90-98.

²⁰³ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 23.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 36.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 32-36.

²⁰⁶ *Obentó* je psáno znaky お弁当, *ekiben* (駅弁). Znak *eki* (駅) znamená nádraží.

*dřevěnou krabičku s celým obědem: s rýží, zeleninou, rybičkami, jakýmisi černými brouky a žížalami.*²⁰⁷

Po přečtení takového postřehu museli čtenáři nabýt značně nejistého rozpoložení. Eliášová totiž na několika místech popisující japonskou stravu, poukazuje na její skladbu – totiž na *brouky*,²⁰⁸ *žížaly*,²⁰⁹ *drobná zvířátka*,²¹⁰ *kořínky*²¹¹ či *syrové ryby*.²¹² To vše završila výrokem, který musel čtenáře odradit již zcela, jelikož musel získat dojem, že jsou ony pokrmy nejen nezvyklé, ale ještě navíc i nedobré: „*Paní Aojagi ještě nevěděla, že žížaly já také nerada.*“²¹³

Nicméně na jakoby na omluvu Eliášová poznamenává: „*(...) vypadalo to velmi úhledně a čistě, ale Evropanovi přece jen nezvykle.*“²¹⁴

Z této kategorie lze vyčíst, že Eliášová pojímala japonskou kuchyni podobně jako Hloucha, měla k ní sice určité výhrady způsobené nezvyklostí, ale jako celek ji přijala. Nelze si nepovšimnout, že zřejmě o některých pokrmech neměla povědomí, co vlastně jsou – například mluví o *žížalách*.

Je možné se domnívat, že Eliášová se dobře adaptovala na japonskou stravu. Zde je opět podobnost s Hlouchou – zezачátku jí některá jídla nebyla po chuti, nicméně nakonec si na ně zvykla.

Z jejich popisů si lze utvořit hrubou představu, co tvořilo běžný jídelníček tehdejších Japonců.

²⁰⁷ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 17.

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ Tamtéž.

²¹⁰ Tamtéž, s. 45.

²¹¹ Tamtéž, s. 36.

²¹² Tamtéž, s. 45.

²¹³ Tamtéž, s. 107.

²¹⁴ Tamtéž, s. 17.

6.2.3 Kulturní relativismus

Eliášová se zdá mít na svou dobu značně pokrokové nahlížení na odlišnou kulturu – v kontrastu se Saidovým konceptem orientalismu, či jen se samotným přístupem Hlouchy. Je otázkou, kterou by stálo zato prozkoumat, co formovalo světonázor²¹⁵ Eliášové. Možná svou roli sehrála osiřelost v raném věku či studium cizích jazyků. Anebo jednoduše byla Eliášová tolerantní a skromný člověk svou přirozenou povahou. Nicméně není ambicí této práce objasnit osobnost Eliášové, ale rozebrat její náhled na Japonsko.

Jak bylo popsáno výše, Eliášová klade důraz na podávání dobových reálií. Cestopis, který vydala po své první cestě do Japonska, jež vykonala v roce 1912, je plný tehdejších dobových reálií. Co má většina těchto popisů Japonska společného je, že se Eliášová ve většině případů zdržuje jakéhokoliv hodnocení, prostě jen přímo popisuje určité kulturní jevy, z nichž nelze vycítit žádný emocionální postoj autorky (tedy to, jestli u ní popisovaný jev vzbuzuje kladné či negativní pocity). Samozřejmě, že někdy přece jen vyjeví svůj postoj a čtenář tak může být ovlivněn jejím názorem.

Po příjezdu si Eliášová hledala ubytování a našla ho:

„V japonském hotelu, Imaširokwanu, kde jsem posléze zakotvila, dívali se na mne také hodně nedůvěřivě a ujišťovali, že nemají pro cizince žádná opatření, že je vše u nich jen japonské, že se mi to asi nebude líbit. A mně se to právě proto líbilo, že to bylo zcela japonské. V anglickém domě nebo cizineckém hotelu nebyla bych nikdy poznala více, než Japonsko pouliční.“²¹⁶

²¹⁵ Byla pravděpodobně velmi tolerantní člověk s myslí otevřenou pro vše nové a neznámé. Dá se soudit, že neměla příliš velké negativní předsudky, měla snahu se sžít s novým prostředím a podílet se na každodenním životě.

²¹⁶ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 34.

Z tohoto citátu lze usoudit, že Eliášová chtěla zůstat právě v takovém japonském hotelu (jap. *rjokan*²¹⁷), protože toužila být v přímém kontaktu s tím, co bylo denní náplní běžného Japonce. Chtěla být v centru dění života Japonců – nevědomě tedy tíhla k tendenci zúčastněného pozorování.

Zřejmě měla otevřenou mysl všemu novému a odlišnému. Proto se snažila sžít se s japonským stylem života: „*Dvě hůlečky byly místo příboru (...) Dala jsem jí na srozuměnou, že se chci naučit jíst kolíčky (...)*“²¹⁸ Další ukázka to také dokazuje:

*„Když (...) sluha mně první večer upravoval na tatami lůžko, (...) Vybrala jsem si ten ženský podkrčníček, (...) který se klade pod hlavu (...) chtíc to zkusit.“*²¹⁹

Pro Evropana musel být podhlavník na první pohled nepohodlná věc, ale Eliášová to přesto chtěla vyzkoušet. Už ale dál nepíše, jestli na podhlavníku spávala celou dobu, co byla v Japonsku, anebo ne. Svědčí to ale o jejím zájmu se včlenit do japonského stylu života i v detailech.

Je možno uvést další příklad, kdy se Eliášová snažila sžít s Japonskem:

*„Trvalo delší dobu, nežli jsem přivykla trpké chuti zeleného čajového odvaru; ale konečně oblíbila jsem si to jako mnohá jiná japonská jídla.“*²²⁰

Z tohoto úryvku lze předpokládat, že Eliášová – i když jí čaj napoprvé nezachutnal – se snažila v jeho pití pokračovat. Z toho, že to *trvalo delší dobu*, můžeme soudit, že měla snahu si na trpký čaj zvyknout. Nezavrhla jeho chuť hned při prvním ochutnání, ale pila jej soustavně dál, až si po *delší době* na něj

²¹⁷ *Rjokan* (旅館) – tradiční japonský hotýlek. Je zařízen jako tradiční japonský dům, tj. zasouvací stěny *šódži*, rýžové rohože *tatami* na podlaze, nespí se na posteli, ale na *futonech* (tenkých matracích), podává se tradiční japonská kuchyně.

²¹⁸ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 36.

²¹⁹ Tamtéž, s. 48.

²²⁰ Tamtéž, s. 36.

uvykla. Z toho se dá odvodit, že si *chtěla* zvyknout. Uvedené svědčí o její snaze se důkladně seznámit s japonskou každodenností.

Jedním příkladem prostého popisu bez hodnocení může být poznámka o pohřbu císaře Meidžiho,²²¹ který shodou okolností zemřel zrovna v době pobytu Eliášové v Tokiu.

„Ráno po pohřbu (...) generál Nogi (...) provedl na sobě harakiri – sebevraždu (...) Zároveň s generálem odešla jeho choť, podřezavši si krátkou dámskou dýkou krk. (...) Japonské obecnstvo bylo činem generála nadšeno, všechny noviny opěvovaly to jako silný čin pravého rytíře starého Nipponu.“²²²

Eliášová pouze konstatuje fakta, nijak to nekomentuje, nevyjadřuje k tomu žádný svůj názor. Lze to pokládat jako doklad respektu k japonské kultuře? Mohla etnocentricky vyjádřit, že smrt generála - a tím spíše jeho manželky, byla zbytečná, z evropského hlediska možná nepochopitelná. Ale Eliášová tuto příhodu nijak nekomentuje. Tento princip prostého popisu realit bez hodnocení je obsahem většiny líčení v knize.

Dalším z mnoha možných příkladů je:

„V Japanu neznají pěti nebo desetiminutové návštěvy. Průměrný návštěvník zůstane dvě-tři hodiny; a mnohý host je zdržen na půl dne nebo na celý den. Hned vám podají čaje, předloží koláče z bobů a rýže, různé sušenky, ovoce a tabák

²²¹ Císař Mucuhito, posmrtně pojmenován jako Meidži, zemřel 30. července 1912

²²² Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 33.

V okamžiku, kdy dělo ohlásilo začátek pohřebních obřadů, generál, jehož vítězství u Port Arthuru stálo mnoho tisíc životů, následoval císaře ve středověké samurajské tradici *junshi*. Částečně proto, aby tak odčinil, že za Sacumského povstání ztratil plukovní bojovou zástavu, ale hlavně proto, aby vyzval (...) k navrácení se ke kodexu cti, který se zdál, že se začíná vytrácet. (Jansen, M. B. (2000). *The making of modern Japan*. Cambridge; London: Belknap Press of Harvard University Press, s. 481.)

Generál Nogi Maresuke se podílel na výchově Meidžiho vnuka – prince Hirohita, budoucího císaře, s posmrtným jménem Šówa (vládl 1926-1989). (Bix, H. P. (2002). *Hirohito a vznik moderního Japonska*. Praha: BB art, s. 38.)

s ohněm. Je-li to v zimě, postaví se ke každému návštěvníku hřebači."²²³

Eliášová mohla poznamenat, že Evropanovi, uvyklému na někdy velmi krátké návštěvy, kdy prostě přátelé jen tak přijdou pozdravit, by mohlo být tak dlouhé zdržení hostitelem nepříjemné. Namísto toho ale pouze uvádí čistý popis toho, jak probíhají japonské návštěvy.

Dalším příkladem je:

„Telefonistky mají sedm služebních hodin denně a každá pracující má právo, strávit patnáct minut z každé hodiny v pracovní odpočívárně."²²⁴

Ani zde Eliášová nevyjadřuje jakýkoliv svůj názor na tuto japonskou zvyklost. Mohla by podotknout, že by pracovní odpočinky mohly být zavedeny i v Evropě v rámci blaha pro pracující, a také by se určitě zvýšilo i pracovní nasazení, když by zaměstnanci byli odpočatí. Ona ale pouze popisuje to, co viděla.

Jako poslední příklad může být následující:

„Když jsem svoji služku posílala s dopisy, (...) trvalo to dost dlouho, než se ustrojila. (...) Bylo těžké odporovat jí; viděla jsem, že to japonské strojení skutečně dá mnoho práce."²²⁵

Z tohoto citátu můžeme vyčíst, že Eliášová byla tolerantní člověk. Pokorně přijímala jinakost japonské kultury. Dá se z něj usoudit, že byla člověk s otevřeným, dobrým srdcem, což možná vysvětluje její přístup k japonské kultuře.

²²³ Eliášová, B. M. (1925). *Dcery Nipponu*. Praha: B. Kočí, s. 65-66.

²²⁴ Tamtéž, s. 37.

²²⁵ Tamtéž, s. 44-45.

Eliášová se ve většině případů uchyluje k prostému popisu událostí či kulturních jevů. Zdržuje se hodnocení, takže čtenář nezjistí, jak osobně tehdy vnímala události kolem ní. V porovnání s Hlouchovým přístupem se zdá být Eliášová tolerantnější a otevřenější všemu novému. Přijímá Japonsko takové, jaké v tom okamžiku bylo. Nevychvaluje, nekritizuje. Ale i tak čtenář dokáže odtušit její postoje – nedokáže být ve všech případech naprosto neutrální, někdy přece jen někdy vyjeví své pocity, povzdechy či stesky.

6.2.4 Ethnocentrismus

I když Eliášová jeví známky, že by mohla v určitých ohledech zastávat názory podobné kulturnímu relativismu, přece se jen nevyhne několika ethnocentrickým poznámkám. Nelze ji ale hodnotit jako ethnocentrickou ve smyslu despektu k japonské kultuře, protože ethnocentrismus, který lze najít v jejích dílech, je z větší části ethnocentrismus uvědomovaný – Eliášová přiznává určitý přirozený podíl ethnocentrismu a reflektuje jej, snaží si ho vysvětlit. Například zde:

„Kinko Čan dostala nové kimono a vypadala v něm roztomile směšně, totiž aspoň v mých cizineckých očích.“²²⁶

Na svou dobu má nesmírně otevřený a reflexivní přístup:

„Krabíčka s celým obědem: s rýží, zeleninou, rybičkami, jakýmisi černými brouky a žížalami. Vypadalo to velmi úhledně a čistě, ale Evropanovi přece jen nezvykle.“²²⁷

V další ukázce si je Eliášová vědoma rozdílů v tónině hudby. Evropan je zvyklý na jinou oktávu, než jaká je v Japonsku, a proto možná Eliášové zněla japonská hudba trochu zvláště:

²²⁶ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 74.

²²⁷ Tamtéž, s. 17.

„(...) gejši (...) zpívaly podivné japonské písně, které pro mne, že jsem tehdy vůbec ponejprv slyšela starý japonský zpěv, zněly monotónně a nemelodicky.“²²⁸

Zde Eliášová uvádí etnocentrickou poznámku o tom, že japonské písně jsou *podivné*, vzápětí si toto ale snaží ozřejmit. Je si plně vědoma toho, že na japonskou hudební tóninu jednoduše není zvyklá. To ostatně dokládají i další její slova: *„Tak zcela jiná je japonská hudba, že dlouho v ní ucho Evropana nic nenajde.“²²⁹*

Eliášová si plně uvědomuje, že nemůže porovnávat evropskou a japonskou hudbu, protože každá z nich je *jiná*. Pozoruje a popisuje. Toto lze považovat za další z náznaků kulturně relativistického přístupu. Druhá část citované věty indikuje, že se Eliášové - i přes počáteční rozporuplnost, japonská hudba pravděpodobně začala líbit – *„její ucho v ní něco našlo“*.

V další ukázce Eliášovou zřejmě nenapadlo, že i v tématu společných manželských vycházek mohla být kulturní odlišnost, a proto se bezelstně zeptala:

„Proč si nikdy nevyjdete s Dana Sanem?’ tázala jsem se jí jednou. ‚Mně přísluší být doma a starati se o domácnost,’ odpovídala s úsměvem. ‚Dana San musí všelicos obstarávat, a ať se také někdy trochu povyrazí.’“²³⁰

Zde je patrný etnocentrismus v tom, že se Eliášová zřejmě domnívala, že stejně jako v Evropě, tak i v Japonsku budou přirozeně čas od času manželé jako pár chodit do společnosti. Po vysvětlení proč si ona Japonka s manželem do společnosti nevyjde, nenásleduje už žádné pokračování hovoru ani žádný další text, který by nějak vyjadřoval, jak Eliášová tuto informaci přijala. Zřejmě asi prostě akceptovala tento fakt jako jednu z další specifik společenských norem Japonska.

²²⁸ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 58.

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ Tamtéž, s. 37.

Z textu Eliášové lze samozřejmě vyčíst určitou dávku přirozeného etnocentrismu, není ale myšlen tak, že by měl jakkoliv dehonestovat Japonce či japonskou kulturu. Její hodnocení jsou prostě jen výsledkem nezvyku a neznalosti toho kterého kulturního jevu. Například píše: „*Hoši i děvčátka byli v kimonech a zvláštních, dlouhých suknicích.*“²³¹ Dále uvádí, že: „*(...) gejši (...) vydávajíc ze sebe tu a tam podivný nějaký výkřik (...).*“²³² Nebo poznamenává k japonskému písmu, že to jsou „*tajemné japonské hieroglyfy*“.²³³ Dalším příkladem může být hodnocení jako „*stará, zvláštní hudba*“²³⁴ či „*podivné lampiony*“.²³⁵

V jednom místě knihy, které popisuje pocity Eliášové v době, kdy se v Evropě slaví vánoční svátky, se můžeme dočíst o jejím stesku. A ačkoliv o tom otevřeně nijak nepíše, dá se usuzovat, že možná v Japonsku zažila i mírný kulturní šok.²³⁶ To můžeme vycítit z jejího povzdechu: „*Je to kousek domoviny v tomto podivném světě.*“²³⁷

Jediné místo, které jakoby nezapadalo do vstřícného a tolerantního konceptu je konstatování: „*V jiné misce byla polévka, nechutná nějaká teplá voda.*“²³⁸ Toto je snad jediné tak tvrdé odsouzení něčeho japonského. V celé knize *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule* ani *Dcery Nipponu* už žádného tak negativně radikálního hodnocení nenajdeme.

Zdá se, že tohoto tvrdého odsouzení se dostalo polévce proto, že se jednalo pravděpodobně o jedno z prvních japonských jídel, které Eliášová v Japonsku jedla poté, co se přistěhovala do *rjokanu Imaširokan* v tokijském

²³¹ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 27.

²³² Tamtéž, s. 80-81.

²³³ Tamtéž, s. 31.

²³⁴ Eliášová, B. M. (1925). *Dcery Nipponu*. Praha: B. Kočí, s. 12.

²³⁵ Tamtéž, s. 67.

²³⁶ *Kulturní šok je reakce na odlišné podmínky, než jsou v domovské zemi. Jediněc se dostává do prostředí, ve kterém jeho doposud doma získané životní zkušenosti a návyky selhávají. Jedním ze symptomů je stesk po domově.* (Soukup, M. (2014). *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum., s. 85-86.)

²³⁷ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 68.

²³⁸ Tamtéž, s. 35.

okresu Kanda.²³⁹ Už sám fakt, že nedokázala jídlo pojmenovat, naznačuje, že nevěděla, o jaký pokrm se jedná. Šlo pravděpodobně o polévku *miso širu* z fermentované sójové pasty. Je možné, že se do té doby s podobnou polévkou nesetkala. Než začala bydlet v tokijském *rjokanu*, bydlela u manželů Lawrencových v Karuizawě²⁴⁰ v prefektuře Nagano. Karuizawa je městečko, které se na počátku století stalo letoviskem nové tokijské smetánky.²⁴¹ Toto letní sídlo si oblíbili hlavně cizinci, mezi nimiž bylo mnoho Angličanů. Sama Eliášová poznamenává, že zde žili *zcela po anglickém způsobu* – hráli cricket, pořádali čaje o páté apod.²⁴² Dá se tedy předpokládat, že i strava byla evropského rázu – paní Lawrencová na procházky brávala cukroví vždy z vlastního domu.²⁴³ Z těchto důvodů se lze tedy domnívat, že za letního pobytu u Lawrencových, Eliášová jedla jen západní stravu. Proto bylo první setkání s japonskou polévkou možná zprvu nepříjemným překvapením pramenícím z nezvyku.

Její poznámky o návštěvě Japonska prolínají dvě základní tendence: etnocentrismus a také náhled na kulturu, který nese určité znaky založené na principu kulturního relativismu. Nesmíme ale zapomenout, že Eliášovou do Japonska *zavály její tužby*,²⁴⁴ takže bychom měli předpokládat, že se tam vydala již s určitou minimální mírou očekávání či nadšení a to ovlivnilo to, jak později o japonské kultuře psala.

Etnocentrismus, který se objevuje v dílech Eliášové, je možné rozdělit na dva druhy: *uvědomovaný* a *neuvědomovaný*.

V případě *uvědomovaného* etnocentrismu Eliášová reflektuje fakt, že japonská kultura je od české značně odlišná, a proto se jí jeví některé jevy

²³⁹ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 34.

²⁴⁰ Asi 170 km severozápadně od Tokia.

²⁴¹ Reischauer, O. E., & Craig M. A. (2000). *Dějiny Japonska*. Praha: Lidové noviny, s. 157.

²⁴² Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 20.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 17.

jako *zvláštní*. Vysloví etnocentrické hodnocení, ale snaží se vysvětlit, proč jev tak vnímá („v *mých cizineckých očích*“).²⁴⁵

Neuvědomovaný etnocentrismus naopak tuto snahu a pochopení odlišnosti postrádá.

7 Shrnující premisy

Abych mohla odpovědět na výzkumnou otázku, musela jsem zpracovat knihy postupem, který je popsán výše. Postupným procesem se začaly vynořovat skutečnosti, které shrnuji v následujících premisách:

Hloucha přistupuje k zobrazení japonské kultury a společnosti v kontextu počátku dvacátého století prostřednictvím jisté míry etnocentrismu spolu se silnou touhou zachovat tradiční japonské hodnoty bez zásahu západních vlivů.

Eliášová přistupuje k zobrazení japonské kultury a společnosti v kontextu počátku dvacátého století prostřednictvím postoje, který lze z dnešního hlediska nazvat kulturním relativismem, v němž je ale patrný etnocentrismus neuvědomovaný i uvědomovaný.

8 Srovnání Hlouchy a Eliášové

Již při samotném čtení knih je zřejmé, že Hloucha a Eliášová byly dvě naprosto rozdílné osobnosti – velmi se liší jak v samotném přístupu k jiné kultuře, tak i v literárním stylu, kterým psali.

²⁴⁵ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 74.

8.1 Literární styl

Již na první pohled je vidno, že styl, kterým píše Hloucha a Eliášová se diametrálně liší. Hloucha využívá slovních obrátů, které by se daly označit za poetické a rozvádí text někdy až do mystické roviny,²⁴⁶ naopak Eliášová volí střízlivý a věcný styl, snaží se popsat co nejvíce toho, co viděla a zažila.

8.1.1 Hloucha

Hlouchova díla nelze brát jako prosté cestopisy s obsahem důvěryhodných dat. Hloucha je především literát – jeho texty nesou znaky lyriky a poetičnosti. Zdá se, že se vyžívá právě v tomto stylu, protože dodává jeho vyprávění patřičný lesk.

Jako příklad Hlouchova stylu mohu uvést toto:

„Světlušky vznášejí se nad rýžovými poli, vylétají z keřů a trávy a krouží mi kolem hlavy jako malé zelené elektrické lampičky. Pak je omrzí tak hra, opouštějí mne a ulétají daleko nad zavodněná pole, svítíce si na cestu v hlubokých temnotách.“²⁴⁷

Dalším může být následující: *„(...) s obrazy hor, jichž vrcholky vykukují nad zlatá mračna, nad zlatou mlhu.“²⁴⁸*

V Hlouchových textech je možné se setkat s množstvím takových slovních obrátů.

²⁴⁶ Příkladem může být tato příhoda: Hloucha si v Tokiu kupuje malého psíka jménem Denka. V den odjezdu, kdy Denka měla odjet s Hlouchou do Evropy, se ukáže, že psík utekl. Hloucha vyslovuje otázku, jestli Denka utekla proto, že nechtěla pryč z Japonska? Je možné toto považovat za metaforu pro Hlouchu samotného? Sám Hloucha se vyznává z pocitů ohledně posledního dne před odjezdem z Japonska: *„Kdybych mohl prodloužit tento poslední den – prodloužil bych ho o měsíce, o léta.“* (Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 209.)

²⁴⁷ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 119.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 81.

8.1.2 Eliášová

Sloh Eliášové je věcný, snaží se o prostý popis bez příkras, aby čtenáři mohla podat informace, aniž by jej zdržovala četbou textu navíc, který má např. podbarvovat konkrétní situaci apod. (srov. Hloucha). Její texty jsou čistě informativního charakteru, snaží se postihnout co nejvíce z japonské kultury. Nicméně nelze Eliášové upřít jisté literární vlohy, neboť její knihy se čtou hezky a plynule.

Snaží se o podání maxima informací, proto její styl se v některých místech jeví jako stroze popisný:

„(...) na těle má v zimě každý Japonce a Japonka pět nebo šest vatovaných kimon. Nebezpečí nastuzení takto mizí; temperatura na ulici a i v domě je tatáž, oblek se také nemění.“²⁴⁹

Naopak v některých pasážích text vyznívá až dětsky upřímně:

„(...) někteří (...) kupují modlitbičky, napsané na kousku papíru, žmoulí je v ústech a plivají pak na bůžky. A bavilo mne se dívat, jestli se to přilepí (...).“²⁵⁰

Další příklad může být následující: *„Paní Aojagi ještě nevěděla, že žížaly (k jídlu – pozn.aut.) já také nerada.“²⁵¹*

Zdá se, že Hloucha píše proto, aby dal průchod především svým literárním obrazům. Obsah jeho knih je jeví jako děj nějakého napínavého příběhu, popis dobových reálií je spíše pro dokreslení celkového kontextu a především atmosféry. Naopak Eliášová se snaží, aby co nejlépe vystihla podstatu věci – vyvíjí úsilí co nejvíce srozumitelně a jednoduše popsat, co

²⁴⁹ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 100.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 45-46.

²⁵¹ Tamtéž, s. 107.

zažila a viděla, důraz klade na detailní popis japonských každodenních úkonů a zvyklostí, kterým byla svědkem.

Pro Hlouchu je primární příběh, pro Eliášovou popis kulturních jevů.

8.2 Čas strávený v Japonsku při první cestě

Zde se pokusím vystihnout, kde Hloucha a Eliášová bydleli, co dělali a kam cestovali při své první cestě. Tento popis je nejlépe možný právě z děl, ve kterých píše o své první cestě. Jedná se o knihu *Vzpomínky na Japonsko* (1908) od Hlouchy a *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule* (1915) od Eliášové. Možná právě proto, že tyto knihy reflektují prvotní nadšení z prvního pobytu, kdy se vše jevilo nové a jiné.

8.2.1 Hloucha

Pokud by se měl čtenář spoléhat na data ohledně Hlouchova prvního pobytu pouze na ta uvedená v jeho knize, byl by jistě značně zmaten.

Na straně sedmnáct píše: „Přestěhoval jsem se do Tokia (...).“ Ale později na straně sto padesát dvě je uvedeno: „Nebyl jsem ještě v Tokiu (...) téhož dnes vydal jsem se na cestu.“ Je proto nutné se domnívat, že Hloucha jednoduše svá vyprávění v knize neřadil chronologicky (pokud je možné vše pokládat za skutečné údaje o cestě).

Ale i tak se čtenář doví, že Hloucha na jaře roku 1906 pobýval v Ósace (zde se i „oženil“), navštívil Kjóto, kde obdivoval květy, pobyl v Kamakuře a nakonec strávil nějaký čas v Tokiu, kde jeho pobyt končí.

Z pobytu v Ósace je nejvíce informací v kapitole *Tama-san*, o tom, jak se Hloucha tzv. „pojaponsku“ oženil s Japonkou Tamou. V této kapitole

uvádí, že bydlel v jednom domě se dvěma muži (Švýcarem a Američanem), kteří se „oženili“ stejně jako Hloucha.²⁵²

Z obsahu knihy je zřejmé, že Hloucha svůj první pobyt v Japonsku strávil dle své libosti. Cestoval a kupoval starožitnosti a věci denní potřeby do svých sbírek.

8.2.2 Eliášová

U Eliášové lze z jejího díla velmi snadno, přesně a přehledně zjistit, kde bydlela a co dělala.

Hned po příjezdu do Japonska se vydala do Karuizawy za manžely Lawrencovými, k těm měla doporučení již z Prahy – anglická manželka pražského profesora Mourka se s paní Lawrencovou znala.²⁵³ U nich Eliášová strávila zbytek léta.²⁵⁴ Poté, co se s rodinou Lawrencových na konci léta vrátila ze sídla v Karuizawě do Tokia, bydlela u nich Eliášová ještě čtrnáct dní,²⁵⁵ a posléze si hledala japonské bydliště – ubytovala se v *rjokanu Imaširokwan*,²⁵⁶ ve kterém zůstala bydlet až do konce svého ročního pobytu.

Vzhledem k délce svého pobytu byla nucena si přivydělávat peníze. Našla místo ve státní škole pro poštovní úředníky na pozici učitelky angličtiny.²⁵⁷ Její žáci ji měli rádi a vodívali ji často na různé kulturní akce i do svých domovů, aby *poznala různé japonské domácnosti*.²⁵⁸

Také navštěvovala vyšší učiliště pro ženy, které se dnes jmenuje *Nihon džoši daigaku*.²⁵⁹ Zde studovala *ikebanu*.²⁶⁰

²⁵² Hloucha, J. (1936). *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“*. Praha: A. Neubert, s. 14-15.

²⁵³ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 20.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 28.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 34.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 49.

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ Angl. Japan women's university, založil ji v roce 1901 Naruse Džinzó, (Japan women's university. Abridged history of Japan women's university. Citováno 12. listopadu 2017. Dostupné z: <http://www.jwu.ac.jp/eng/outline/history.html>.)

V knize Eliášové lze najít přesné a chronologické údaje o jejích aktivitách a pobytu v Japonsku. U Hlouchy je to zmatečné.

Hlouchův „sňatek“, který byl jistě zdrojem cenných informací, a také jej ocenil i Hloucha sám s přihlédnutím k jeho zájmu o japonské ženy. Nicméně bydlel s cizinci v ósackém domě, později v Tokiu žil sám v pronajatém pokoji v *rjokanu*. Rád navazoval kontakty s Japonci,²⁶¹ ale stále to bylo zřejmě málo (obsah jeho knih je chudší na údaje o interakci s Japonci) ve srovnání s Eliášovou, která bydlela v *rjokanu* hned vedle rodiny majitele, a tak byla denně doslova „uvnitř“ japonského života – hoteliérova rodina, která sestávala i ze zvědavých dětí, které denně Eliášovou navštěvovaly.²⁶² Hojně o nich píše. Byla svědkem běžných denních činností v japonské domácnosti, o které Hloucha byl zřejmě ochuzen. Eliášová učila poštovní úředníky anglicky a ti ji zasvěcovali do japonských zvyklostí a historie.²⁶³ Tyto skutečnosti ji zřejmě uvedly hlouběji do japonské kultury.

Hloucha také píše, že jej v tokijském *rjokanu* navštěvovaly děti majitele,²⁶⁴ ale jedná se o ojedinělou zmínku o těchto dětech, potažmo o kontaktu s rodinou majitele.

Lze říci, že Hlouchovou prioritou je vyprávět příběh, příliš se nezdržuje vysvětlováním kulturních jevů. Oproti němu Eliášová svoji knihu pojala jako exkurzi do japonské kultury, snaží se co nejvíce popisovat, i drobné detaily.

Z antropologického hlediska je proto cennější dílo Eliášové, protože obsahuje větší objem informací, které jsou zasazeny do ucelenějšího kontextu, než je tomu u Hlouchy.

²⁶⁰ Eliášová, B. M. (1925). *Dcery Nipponu*. Praha: B. Kočí, s. 25. (Zde cituji druhou z knih Eliášové, protože tato událost se vztahuje k jejímu prvnímu pobytu.)

²⁶¹ Například se znal s panem Sakumou, který jej coby námořní důstojník vzal na prohlídku válečné loděnice. (Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 179-180.)

²⁶² Eliášová B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 42.

²⁶³ Tamtéž, s. 49.

²⁶⁴ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 208.

9 Mohl být Hloucha ovlivněn Lotim?

Již sám fakt, že Hloucha svoji knihu pojednávající o sňatku za peníze pojmenoval *Moje „paní Chrysanthema“*, upoutá pozornost. Knihu takto pojmenoval po vzoru knihy Pierra Lotiho *Paní Chrysanthema*.

Také první, co čtenář vidí, když otočí na první stránku Hlouchova spisu, je věnování: „*Pierre Lotimu*“. Hned na další straně je kratší text, který by se dal nazvat jako úvod. V něm Hloucha píše toto:

„Četli jste historii manželství francouzského romanopisce s Japonkou? Znáte tu hezoučkou snůšku dojmů, denních příhod, ta líčení vůní, zvuků a barev? (...) Nuže i já jsem se pokusil o něco takového! (...) Chtěl jsem prožít něco více než Pierre Loti (...) nezapomněl jsem na ni (na paní Tamu – pozn. aut.) a na několik těch měsíců, prožitých po jejím boku na jaře 39. roku éry Meidži ²⁶⁵ v Osace, zůstalo v mých vzpomínkách jako nejkrásnější doba mého života.“²⁶⁶

Výše uvedené téměř samo vybízí k detailnějšímu zamyšlení, jestli mezi Lotiho dílem a Hlouchovou tvorbou není nějaká paralela. Konkrétně se jedná o otázku, jestli je možné, že se Hlouchova představa o Japonsku zformovala díky textům, které četl ještě před první cestou do Japonska? Není prostor na celkovou analýzu spisů, a proto se zde pokusím jen letmo dotknout Hlouchova největšího tématu, které se proplétá většinou jeho děl: téma žen. Tuto kapitolu jsem se rozhodla do práce zařadit spíše jen jako drobnou zajímavost a podnět k diskuzi, protože Hlouchův vztah k japonským ženám je přinejmenším hoden pozornosti.

Jak již bylo výše napsáno, Hloucha zcela určitě Lotiho knihu *Paní Chrysanthema* četl, protože k ní otevřeně odkazuje. Doslova se inspiroval jeho příkladem – i svou knihu nazval *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“*.

²⁶⁵ Rok 1906.

²⁶⁶ Hloucha, J. (1936). *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“*. Praha: A. Neubert, s. 11.

Okolo počátku dvacátého století bylo možné se v Japonsku oženit tzv. „pojaponsku“. Jednalo se o „sňatky“ mezi mužem ze Západu (který se v Japonsku zdržel je určitou kratší dobu) a Japonkou. Tyto sňatky ale byly pouze jakýmsi „pronajmutí“ si Japonky na určitou dobu, většinou po dobu mužova pobytu v Japonsku. Peníze se platily rodičům ženy. Většinou se jednalo o dívky z nižších tříd, pro ženy z vyšších kruhů byly takové „sňatky“ nemyslitelné z důvodu nedůstojnosti. Tyto sňatky byly jen povyražením pro muže.²⁶⁷

9.1 Téma vnímání japonské ženy

Obsah této kapitoly nemá být potvrzením, že Hloucha *prostě* jen převzal Lotiho názory na japonské ženy. Poukazují na fakt, že Hlouchova literární prezentace žen se téměř neliší od prezentace Lotiho. Hlouchovy texty obsahují přirovnání, která se hojně téměř doslovně objevují v Lotiho *Chrysanthemě*. Hloucha používá stejné termíny jako Loti – jedná se především o přirovnání k *vílám, loutkám a kočičkám*.

Zde uvádím některé příklady, které se vyskytují u Lotiho:

- „(...) *dívka pomilování hodná, jakási drobná víla* (...).“²⁶⁸
- „*Maličká víla se zatáhla za stěnu* (...).“²⁶⁹
- „*Měla vzezření mrtvé víly*.“²⁷⁰
- „(...) *drobná panenka v toaletě* (...) – *moje nevěsta* (...).“²⁷¹
- „*Jest to žena nebo loutka?*“²⁷²

²⁶⁷ Eliášová, B. M. (1925). *Dcery Nipponu*. Praha: B. Kočí., s. 52.

²⁶⁸ Loti, P. (1926). *Paní Chrysanthema*. Praha: B. Kraft, s. 27.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 30.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 69.

²⁷¹ Tamtéž, s. 36.

²⁷² Tamtéž, s. 42.

- „(...) zívá jako kočky (...).“²⁷³
- „(...) jako ustrašená kočka (...).“²⁷⁴
- „S úskočností malé kočky (...).“²⁷⁵
- „(...) zívá po zvyku kočičím (...).“²⁷⁶

Příklady Hlouchových přirovnání:

- „Paní Tama (...) se podobá malé lesní víle (...).“²⁷⁷
- „(...) maličké a něžné, jako loutky.“²⁷⁸
- „(Sňatek – pozn. aut.) s tou japonskou loutkou (...).“²⁷⁹
- „(...) malé a titěrné jako panenky.“²⁸⁰
- „(...) mhouří oči jako ospalá kočička (...).“²⁸¹
- „Jsou (...) podobny marnivým kočkám.“²⁸²
- „Dovedla prosit jako malá, roztomilá kočička.“²⁸³
- „Vy přítomné (...) jste pro mne kočičkami hravými.“²⁸⁴

Ať si každý laskavý čtenář udělá vlastní názor na to, jestli se dá uvažovat o tom, že by mohl být nějak Hloucha ovlivněn Lotim. Přinejmenším je zajímavé pozorovat, nakolik jsou Hlouchova přirovnávání podobná těm Lotiho.

Dalším podnětem k úvahám může být fakt, že Lotiho dílo je velmi etnocentricky a rasisticky orientováno. Pak by stálo za analýzu, jestliže se dá

²⁷³ Loti, P. (1926). *Paní Chrysanthema*. Praha: B. Kraft, s. 82.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 152.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 50.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 89.

²⁷⁷ Hloucha, J. (1936). *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“*. Praha: A. Neubert, s. 14.

²⁷⁸ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 98.

²⁷⁹ Hloucha, J. (1936). *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“*. Praha: A. Neubert, s. 17.

²⁸⁰ Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček, s. 215.

²⁸¹ Tamtéž, s. 97.

²⁸² Tamtéž, s. 100.

²⁸³ Hloucha, J. (1936). *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“*. Praha: A. Neubert, s. 73.

²⁸⁴ Hloucha, J. (1931). *Japonečky*. Praha: A. Neubert, s. 89.

předpokládat, že Hloucha mohl být Lotim ovlivněn, prozkoumat, proč převzal pouze onu ideu žen – *kočiček* a ne už ony zhusta se vyskytující rasistické myšlenky?

10 Diskuze

Námětem k diskuzi by mohla být otázka, jestli si Eliášová odporuje v tom, že bylo řečeno, že nahlíží odlišnou kulturu prizmatem kulturního relativismu a přitom vyslovuje etnocentrické soudy?

Pokud by se ocitla v jednadvacátém století, jistě by toto bylo vnímáno jako jasný rozpor a nemohla by se nazývat kulturní relativistkou. Vzhledem ale k tomu, že Japonsko navštívila před více než sto lety, dá se její přístup nazvat moderním – v kontrastu s jinými cestovateli a Saidovu konceptu orientalismu. Navíc kulturně relativistický přístup v jejím díle jasně převládá, a proto se domnívám, že je možné jí malé poklesky v podobě drobných etnocentrických poznámek, prominout.

Závěr

Na počátku výzkumu jsem si stanovila výzkumnou otázku: *Jakým způsobem přistupují Hloucha a Eliášová k zobrazení japonské kultury a společnosti v kontextu počátku dvacátého století?* Na základě snahy tuto otázku zodpovědět jsem dospěla k následujícím závěrům: Hloucha nazírá japonskou kulturu prizmatem etnocentrismu, ale ne ve smyslu dehonestace, jelikož sám se vyznává z lásky k Japonsku. Tento etnocentrismus spíše pramení z nezvyku. Jeho velkým tématem jsou japonské ženy, které vnímá jako *roztomilé kočky*, popřípadě jako *víly*. Centrální kategorií byla zvolena kategorie s názvem

Hlouchovo idealizované Japonsko, které vyjadřuje silné rozhořčení z toho, že se Japonsko modernizuje a upouští od staletí existujících tradičních zvyklostí. Hloucha toto nelibě nese a vyjadřuje stesk po starém, tradičním Japonsku, které pozvolna mizí pod vlivem modernizace. Vykazuje určitou snahu staré Japonsko bez cizích vlivů zachovat. Hloucha to takto pociťuje, jelikož je možné, že si četbou cestopisů o Japonsku ještě před první cestou utvořil rigidní představu, která se později rozcházela s realitou. Četl staré cestopisy, ve kterých bylo Japonsko vyličeeno těsně po *Restauraci Meidži*. Ale v době Hlouchova příjezdu již Japonsko dávno nastoupilo cestu modernizace a mizející staré kulturní jevy ho rozlítostňovaly.

Eliášová se jeví jako odlišná osobnost. Japonskou kulturu popisuje postupy, které bychom mohli nazvat kulturně relativistickým přístupem. Nehodnotí kulturní jevy, pouze je detailně popisuje. Nevyjadřuje své názory na ně. Nicméně se někdy přece jen uchýlí k drobným etnocentrickým poznámkám, které jsou ale z části reflektované – uvědomuje si, že nelze japonské kulturní jevy hodnotit podle toho, na co je zvyklá z Evropy.

Je možné se domnívat, že cíl výzkumu byl splněn, tj. byla zodpovězena výzkumná otázka. Nicméně během výzkumu byla odkryta další zajímavá témata v dílech těchto dvou cestovatelů, která by stála za další a hlubší výzkum. Například by bylo jistě zajímavé se zabývat výzkumem Hlouchova vztahu k japonským ženám.

Další tématem, které by mohlo být podrobena výzkumu, může být otázka, jak se formovala Hlouchova rigidní představa o starém, cizími vlivy nepřetvořeném Japonsku. Možnou paralelu s dílem Pierra Lotiho jsem již v práci nastínila.

U Eliášové by stálo zato se zaměřit na sociální stránku jejího odkazu. Texty píše lidsky, vstřícně a upřímně. Svoji pozornost věnuje nejen detailům japonské kultury, ale všímá si zejména pozice žen ve společnosti. Celá publikace *Dcery Nipponu* je zaměřená na sociální postavení žen. V knize *Rok*

života mezi Japonci a kolem zeměkoule mnohokrát popisuje interakce s dětmi majitelů *rjokanu*, ve kterém bydlela. Jedná se zejména o malou Kin čan, dvouletou holčičku, která byla Eliášové *nejlepší přítelkyní*.²⁸⁵

²⁸⁵ Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce, s. 42.

Literatura a zdroje

Bix, H. P. (2002). *Hirohito a vznik moderního Japonska*. Praha: BB art.

Český rozhlas. (2009). *Japonsko: Velká láska spisovatele a cestovatele Joe Hlouchy*. Citováno 11. února 2017. Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/krajane/japonsko-velka-laska-spisovatele-a-cestovatele-joe-hlouchy>

Český rozhlas. *Barbora Markéta Eliášová - první česká cestovatelka*. Citováno 3. února 2017. Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/static/barbora-eliasova>

Eliášová, B. M. (1915). *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*. Praha: Alois Srdce.

Eliášová, B. M. (1925). *Dcery Nipponu*. Praha: B. Kočí.

Encyclopædia Britannica. (2014). *Orientalism*. Citováno 24. září 2017. Dostupné z: <https://www.britannica.com/science/Orientalism-cultural-field-of-study>

Eriksen, T. H. (2008). *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál.

Fujibed. (2015). 枕博物館 [makura hakubucukan]. Citováno 16. října 2017. Dostupné z: http://www.fujibed.com/pillow_museum/index.htm

Fukutake, T. (1989). *The Japanese social structure: its evolution in the modern century*. Tokyo: University of Tokyo Press.

Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.

Hloucha, J. (1908). *Vzpomínky na Japonsko*. Praha: Šimáček.

Hloucha, J. (1931). *Japonečky*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert.

Hloucha, J. (1936). *Tama-san, moje „paní Chrysanthema“*. Praha: A. Neubert.

Jansen, M. B. (2000). *The making od modern Japan*. Cambridge; London: Belknap Press of Harvard University Press.

Jansen, M. B. (Ed.). (1989). *The Cambridge history of Japan* (Vol. 5). New York, N.Y.: Cambridge University Press.

Japan women's university. *Abridged history of Japan women's university*.
Citováno 12. listopadu 2017. Dostupné z:
<http://www.jwu.ac.jp/eng/outline/history.html>

Konířová, M., & Šmeral, J. (2011). *Touto knihou jsem si zamiloval Japonsko*. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově.

Kraemerová, A., & Šejbl J. (2007). *Japonsko, má láska*. Praha: Národní muzeum.

Kunský, J. (1961). *Čeští cestovatelé II*. Praha. Orbis.

Loti, P. (1926). *Paní Chrysanthema*. Praha: B. Kraft.

Martínek, M., & Martínek, J. (2006). *Čeští cestovatelé a mořeplavci*. Praha: Albatros.

Merten, K. (1983). *Typologie metod obsahové analýzy*. In K. Merten, *Inhaltsanalyse*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. Český překlad Pálka, P. Citováno 4. listopadu 2017. Dostupné z: web.ff.cuni.cz/~rada/taoa/~RTFverze/METOBSAN.rtf

Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.

Paulík, J. (2003). *Barbora Markéta Eliášová*. Jíříkovice: Muzeum Brněnska.

Reischauer, E. O., & Craig, A. M. (2012). *Dějiny Japonska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Rozhoň, V. (2005). *Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml.

Said, E. (2008). *Orientalismus*. Praha a Litomyšl: Paseka.

Sen, S. (1991). *Cesta čaje, mysl čaje*. Praha: Pragma.

Soukup, M. (2014). *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum.

Strauss A., & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu – postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.

Šmejkal, J. V. (1931). *Milenec Nipponu*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert.

Švarcová, Z. (2005). *Japonská literatura 712 – 1868*. Praha: Karolinum.

Švaříček, R., & Šedřová, K. a kol. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.

Tanaka, Y. (1995). *Contemporary portraits of Japanese women*. Westport: Frederick A. Praeger.

Vasiljevová, Z. (1986). *Dějiny Japonska*. Praha: Svoboda.